NEMZETI NŐNEVELÉS.

XI. ÉVFOLYAM. 1890. FEBRUÁR. II. FÜZET.

A GYERMEK ELSŐ FELINDULÁSAI (EMOTIOI).*

A kisdednél korán jelentkezik a *félelem* emotiója. Megijed egy farkas, egy kígyó vagy egy elefánt láttára vagy a mennydörgés hallatára. Ez tehát primodialis és minden gyermekkel közös érzelem, melyet Darwin, Preyer, Sikorszki és mások műösztönből, azaz az ősök régi tapasztalatából eredőnek tartanak. Az újszülött nyugalmát zavarja minden zaj, sőt mondhatni minden hirtelen feltünő új tárgy. E részben a gyermek szintoly félénk, mint az állatok. — A nyolcz-tiz hónapos kisdedet inkább megfélemlítik a hallási, mint a látási benyomások. Egy negyedfél hónapos kisdedet, nagy égés alkalmával a felcsapódó lángok és düledező falak láttára egyátalán nem fogott el a félelem, sőt az őt őrző asszonynak szemébe nevetett, de a közeledő tűzoltók trombita-szavára és a szivattyús szekerek dübörgése hallattára elkezdett remegni és sírni. A tapasztalat megczáfolja Locke, Rousseau és Spencer H. ama nézetét, hogy a félelem az ártalmas vagy veszélyes dolgok hatása nyomán keletkezett érzelem. Ha ez igaz lenne, hogyan történhetnék, hogy a teljesen tapasztalatlan kisdedet rendszerint megfélemlíti az éles szokatlan hang és alak. Úgy látszik, hogy a félelem az ifjú lényeket bizonyos veszélyek felől értesíti. Így értesíthette az ősidőben a míveletlen embert hallása a közeledő veszélyek felől. Sajátszerű, hogy a tengerparton ölben hordozott közel két éves gyermek fél a tengertől szélcsöndben is, holott a folyó folyását nyugodtan nézi. Szintúgy fél a gyermek a fekete alakoktól, a mély hangtól, az álarczosoktól, s e részben való félsze, ha gyenge idegzetű,

* Mutatvány szerzőnek: «A neveléstudomány kézikönyve» cz. sajtó alatt levő művéből.

eltart 10—12 éves koráig. A félelemmel együtt járó reszketés szintén nem ritka eset gyermekeknél.

A félelem érzete öröklékenységére vonatkozólag Darwin és Preyer nagyon érdekes kisértményeket tettek: amaz fián; emez állatokon (csirkén, lovon). Darwin horkolt ötödfélhónapos fia előtt s az elszomorodott és sírni kezdett. Egy pár nap múlva ismételte e kisértményt, s újból sírás lett a vége.[1] Preyer pedig egyszer leszállt a lováról, s lekuczorodott, hogy egy madarat lőjjön, a derék állat remegni kezdett; kétségkívül azért — mert urát ebben az új helyzetben, merőben idegen lénynek tekintette. Hasonló tapasztalható a kis gyermekeknél, kik utálattal fordulnak el a fekete-keztyűs kéztől, melyet máskor megcsókoltak, vagy a kik egy feketébe öltözött ismerősök láttára sírva fakadnak.[2] G. Sand beszéli, hogy kicsinyke volt atyja halálakor, s hogy a gyászruha színe, melybe öltöztették, mély benyomást tett rá; különösen remegett a fekete harisnyától. Azt hitte, hogy halott lábakat tesznek rá, s csak akkor enyhült félelme, midőn anyja megmutatta, hogy ő is hasonlókat visel.[3] Az is ismeretes, hogy a gyermek szintúgy fél a sötétségtől, mint a sötét színtől. Kétéves fiam este lefekvéskor ágyamba kérezkedett, de mihelyt a gyertyát eloltottam, azonnal nyugtalankodni kezdett és a másik szobába ment, hol a gyertya égett. Hét éves leányom egy rablógyilkosság hallatára félt este, hogy ugyanaz az eset lakásunkban ismétlődik. Darwin harmadfél éves fia nagy örömmel szemlélte az állatkertben az állatokat, de el-el mondogatta, hogy nem szeretné háznál látni a vadállatokat.[4] Egy tíz hónapos gyermeknek oly játékszert adtak, mely nyomásra hangot adott. A gyermek jó darabig nem tudta megállani, hogy mikor vele kinálták, sírni ne kezdjen. Ezeknek alapján tévesnek mondhatni azt a tant, mintha a gyermekbe nevelés verné belé a félelmet. A félénkség örökölt hozománya a gyermeknek, ki minden feltűnő zajra összerezzen. Preyer fia második éves

[1] Preyer: Die Seele des Kindes. 110. l.
[2] I. m. 120—123. l.
[3] «Mind». 1877. 288. l.
[4] «Mind». U. o.

korában is keservesen sírt, ha nehéz butorokat helyükből kimozdítottak; továbbá összerezzent kutyák láttára s harmadfél éves korában is félt tőlük, noha soha egy sem bántotta. Ez időtájt félt a kis malaczoktól is s mikor meglátta, hogy anyjokat szopják, sírva fakadt attól féltében, hogy a szopó állatkák megmarják anyjokat. Félelme oly erős volt, hogy mikor ötödik évében járt, akkor is nehány éjszaka felsikoltott, mert azt képzelte, hogy a disznó meg akarja marni; s e részben álom-képétől még a szoba teljes megvilágítása után is nehezen tudott menekülni.*

Az első hónapokban a *harag* emotiója is mutatkozik a kisdednél. Alig két hónapos korában izgatottan löki el a kellemetlen tárgyakat s szemöld összehúzása, neki vörösödése, s feje rázása sőt néha könyhullatása is valóságos haragot mutatnak. Akkor is ingerült, ha anyja vagy dajkája ruhája miatt nem juthat könnyen az emlőhöz, vagy ha fürösztik, vagy ruháját változtatják, ha vágyait tüstént ki nem találják vagy ki nem elégítik. A harag felindulása érdekes eseteit figyelte meg és írta le Darwin az emotiókról szóló művében.* Lobbanékonyság (harag) tekintetében a gyermek szintoly ingerlékeny, mint a természeti népek: a pápuák Fidji szigetein, a tasmanok, ausztráliaiak stb. Ezeknek is, gyermekeinknek is a lobbanékonyság réges-régi, ősöktől kapott öröksége s oly ösztönszerű védelmi eszköz és élet fentartásunknak oly fegyvere, melynek talán soha sem fog lejárni az ideje.

A nevelés tiszte ezekkel és a még említendő érzelmekkel észszerűen elbánni, azokat annyival inkább fegyelmezni, mert igen könnyen megrögződhetnek és erkölcsi hibák forrásaivá válhatnak. Hiszen a gyermek nemcsak akkor haragos, mikor valamije fáj vagy midőn mozgás, alvás vágyában akadályozzák; s nemcsak akkor, midőn hiányos és ügyetlen beszéd-módja miatt gondolatját környezete ki nem találván, lábával a földre toppant: hanem akkor is, mikor elalvás előtt nem hordozzák ölben, vagy szokatlan itallal kínálják vagy dajkája megveri, hogy ne sírjon, vagy mikor romboló, bosszú-

* Longmans Magazine. 1889, decz. 156. l.

** The Expression of the Emotions. X. fej.

álló, féltékeny, szeszélyes hajlamai következtében dühösködik. A most említett esetekben a haragnak veszélyes következményei lehetnek: kimerítik a testi erőt, görcsöket okoznak a különben is gyenge idegzetben, állandóvá tehetik az indulatosságot s útját egyengethetik a görcsös idegbántalmaknak.

A *féltékenység* érzete is korán feltámad a gyermekben szintúgy mint az állatokban. A macska és a kutya — úgy mond Perez — irigykednek egymásra a tápszer, elfoglalt hely, vagy édesgetés miatt. Egy szelid veréb féltékenykedett a macskákra, melyeket úrnője édesgetett. A három hónapos kisded féltékenykedik azokra, kik anyja vagy dajkája emlőjéhez közelednek; tizenöt hónapos korában féltékeny, ha dajkájának czukrot vagy édességet adnak. Van eset rá, mikor az alig másfél éves gyermek csupa féltékenységből mindenbe beleártakozik, a mit szeme láttára kezdenek.

Egy 11 hónapos szeszélyes leányka nagyon felindult, hogy nagyátyja orrát meg nem foghatta. Egy két éves kis lány, midőn meglátta, hogy egy hason korú gyermeknek oly bábuja van, mint a minő az övé volt, dühre lobbant, rá ugrott az ismeretlen lánykára s azt karmolni és ütni kezdette. Egy hasonló korú kis lány, midőn anyja lefektette, oly haragos lett, hogy csak a szomszédok közbejöttére hallgatott el.*

A gyermek kellemetlen érzelmeinek és vágyainak kifejezője közönségesen: a sirás. Ezzel adja tudtunkra testi szükségeit (éhségét, szomjuságát, alvásvágyát, a túlságos hideg vagy meleg okozta kellemetlen érzéseit, belső részei fájdalmát, stb.). Azonban van eset, midőn a sírás nem jelent fájdalmat vagy kielégítetlen vágyat, hanem egyszerűen élettani működés: egy neme a testgyakorlatnak s arra való, hogy a tüdőt erősítse és a tagok mozgása hiányát pótolja. A sírás bevezető pházisa a nyöszörgés és ú. n. szepegés. De a síráson kívül más eszközei is vannak a kisdednek, melyekkel a kedvetlenségét vagy fájdalmát tudtunkra adja: ilyen a fejforgatás, melyet már egy-két hónapos korában használni kezd. A kellemetlen han-

* Perez: Tiedemann et la science de l'enfant. 35. és «Les trois premiéres années de l'enfant. 87. l.

gulat érzékeny mutatója, továbbá a nyöszörgés; a szájszögletek lebigyesztése, mely azonban csak a 3—4-ik hónapban kezd mutatkozni s eltart 4—5 éves koráig.[1]

Első sorban pótolnunk kell valamivel a gyermekeknél még hiányzó fékező erőt s ez a figyelem elfordítása azaz elfoglalása. — Elméjének szertelen mozgékonysága igen alkalmas rá, hogy a fájdalom érzetéből átcsapjon az öröm emotiójába. Mondhatnók egyik szemével sír, másikkal nevet. Csekély fáradságba kerül, hogy figyelmét más tárgyra fordítva, előbbi emotioit elfelejtessük. E czélra igen jó eleinte a bámulás érzetének fölkeltése. A kis gyermek minden új benyomást megbámul. Preyer a hatodik hónapban s később is tapasztalta gyermekénél, hogy ha utánzott hangokat vett észre, vagy idegen arczot vagy felébredés után lámpát pillantott meg; száját kitátotta, szeme kimeredt s arcza megmerevedett.[2] A második év vége felé a nagy bámulás jelei ritkábbak s lassankint hozzá szokik az új benyomáshoz minden bámulás nélkül. A félelem, féltékenység emotióira való hajlamát pedig gyengítsük meg vagy sorvasszuk el azzal, hogy ne adjunk alkalmat fölkelésökre, vagy segítsünk legyőzni belátása erősítésével, itélete élesítésével, midőn átláttatjuk, hogy hasztalan volt a félelme, alaptalan a féltékenysége. Ha haragvó állapota lecsendesedett, vigyük egy tükör elé s mutassuk meg mily torzképet csinált: a 2—3 éves gyermeknél is fog az ilyes gyógyszer, annyival inkább az idősebbnél.

Tiedemann fia 22 hónapos korában szemlátomást irigyelte, ha leány-testvérének kedvébe jártak; igyekezett tőle elvenni, a mit neki adtak, sőt ráadásúl meg is verte.[3] Egy három éves fiú indulatosan kérdezte anyjától meg fog-e majd halni a kis Nándor? — (t. i. csecsemő kis öcscse). Mikor aztán nem halt meg, hanem még járni és beszélni is kezdett, a kis vad ember minden módon bántalmazta, verte, czibálta, szidalmazta kis öcscsét, s a neki való cselve-

[1] L. a gyermek-sírásra Darwin kísértményeit: «The expression of the Emotions in man and animals. London, 1873. VI. fej.

[2] Die Seele des Kindes. 127. l.

[3] B. Perez: Th. Tiedemann et la Science de l'enfant. 33. l.

tésben ki nem fáradt.* Mindeme tüneményekből kitetszik, hogy a gyermek nem szereti, ha mások örvendenek oly tárgyaknak, melyekre maga is vágyik. Ennek folyománya az uralkodásvágy, mely termőfölde az ellenszenvnek is.

A gyermekkornak lobbanékonyság és önzés a gyöngesége, de a most említett érzelmeket nagy kár volna elfojtani; sőt inkább mívelni kell, mint ősi erőket az értelmi és erkölcsi fejlődés hasznos tényezőit; vagy pedig emberies hajlamokkal beoltva, jellem épülete egyik támaszává tenni.

Még a 3—7 éves gyermek érzelmei is szerfölött múlékonyak. Múlékonyságuk oka a képzetek hiányossága és az emlékezet gyöngesége. Fejlettségük vagy bonyolúltságuk első sorban a tapasztalatból, vagy képzetekből ered, melyek azokat mintegy megkötik, vagy ha letüntek, újból meg újból feltámasztják. — A három éves yermek még nem érez fájdalmat anyja elvesztése miatt, de ha 6—7 éves korában veszíti el anyját, e miatt való fájdalma elarthat egész élete végéig, mert ekkor már az anya képe központjává lett legédesebb, legbensőbb és legtartósabb emlékeinek.

Az ismétlés nemcsak a képzetek megkötője, mint láttuk, hanem az érzelmeké is. Az a kellemes és kellemetlen érzelmekre nézve egyiránt egyik feltétele a gyors felújulásnak; a másik feltétel pedig a tapasztalatok bővülése, mint a melyek alkalmat adnak erősödéseikre, avagy gyengüléseikre. Az a három éves fiú, a kit gyakran bezártak sötét szobába, lassanként leküzdötte a félelmet, s később is, midőn már többé nem zárták be, elhalványúlt a sötét szoba emlegetésére. Tehát érzelmeink erősségben fogynak, gyengülnek vagy elkopnak a szerint, a mint a tárgyakról való képzeteink megváltoznak. A három-négy éves gyermek ujongva örvend a karácsonfának, de már kilencz-tíz éves korában lejebb lohad iránta való lelkesedése. Az az egyszerű képeskönyv, mely a négy öt éves gyermeket boldoggá tette, tíz éves korában hidegen hagyja.

Legtisztább érzelmeink nem elvontságokból élnek, hanem önző vagy kellemes kielégülésből. Eme természetes tápszerek nélkül ki-

* U. a. Les trois premiéres années de l'enfant. 82. l.

pusztulnak, vagy elcsenevészednek. Hasonlítanak e részben a csatornáinkban élő rotiferákhoz, melyek csak kellő nedvesség mellett tenyésznek, s a kiszáradt csatornákon elpusztulnak.

Nemcsak a jelen kielégülésből táplálkoznak az érzelmek, hanem a jövőben reméltből is, s e részben a képzelet jó segítségünkre. Az öt-hat éves, sőt a nyolcz-tíz éves gyermek is gyakran érezi előzetesen örömét — egy-egy várt napnak, vagy egy remélt ajándéknak. Csakhogy az a várt nap csupán egy arasznyira essék, tehát ne a messzi távolból kinálkozzék. Hisz még a serdülő ifjú képzeletét és érzelmeit is kellemesen foglalkoztatja a csak néhány hét mulva bekövetkező szünidő és a szünidei élmények képzete.

Ha az előre látott fájdalom és öröm egymással összeütközésbe jő, ritka eset, hogy még egy hat-hét éves gyermek érzelme is ne az öröm részére hajoljon. És ez természetes, mert a kellemes kép vagy képzet eltölti egész öntudatát s ragyogó színei mellett háttérbe szorúlnak az ellenkező képek, képzetek, tapasztalatok, jó tanácsok, leczkék, sőt a büntetések is. A mely pillanatban a kedvetlenség érzete vonja magára figyelmét, az előre érzett fájdalomtól való félelemmel szembeszáll a tőle való menekvés vágya, s ha ez hitté lesz, könnyen elűzi a fájdalom képzetét. Ha még az itélet is segítségére jő, hogy a lehető kellemetlenségeket előre láttassa, még könnyebben győzedelmeskedik az örömének útját álló akadályokon. Igy tesz pl. az a gyermek, a ki idegen ember előtt nem röstelli azt a magaviseletet, mely miatt pirulna szülői jelenlétében.*

Az érzelmek más-máskép módosúlnak a temperamentumok, örökölt hajlamok, társasélet és a nevelés hatására, de alkalomadtán könnyen felülkerekednek és elhatalmasodnak. Egy tizenhét-éves, különben igen jó szívű (spanyol származású leány) Franczia-országban végezte iskoláit. Anyja teljesen meg volt elégedve tanulása sikerével, s vizsgálatai befejeztével így szólt hozzá: «jutalmúl Vittoriába megyünk, a hol négy kivégzést fogsz látni». Az ifjú leány arcza kigyúlt az örömtől, s szemei ragyogtak a hír hallatára. — Hiszen — mint tanulótársainak mondá — legnagyobb gyönyörű-

* Perez: L'enfant de trois à sept ans. 232—3. l.

sége, ha látja, hogyan szúrják az *espadat* a bika nyakába. Pereznek egy tizennyolcz éves *uruguay*-i ifjú ismerőse, ki Párisban orvostant tanult, megvallotta, hogy ámbár kész az állatvédő-egyesület tagja lenni, de a bika viadalra a legszívesebben elmegy, mert az nagyon izgató és nagyon szép.*

Világos az ily esetekből, hogy az érzelmek és örökölt hajlamok könnyen a józan itélet fölé kerekednek. Különben is a gyermekek itéletében igen sok az ingadozás, s a mi kedvünkért könnyen módosítják. Gyakran megtörténik, hogy ily vagy oly itéletek kimondása vagy módosítására tekintetünkben keresik a motivumot, s találomra mondanak fehéret vagy feketét, hogy kedvünkbe járjanak, vagy hogy meg ne haragítsanak. — Ugy tesznek, mint a Van Dyck parasztja: egy szájjal hideget is meleget is fujnak.

Kolozsvár. Felméri Lajos.

* I. m. 236. l.

BOHUSNÉ SZÖGYÉNYI ANTÓNIA.

A közelmúlt hetekben s hónapokban kegyetlenül pusztított a halál közéletünk kiválóbb alakjai közt, fiatalt s öreget egyaránt sujtott vas keze; sokan tüntek el az élet színpadjáról, kik a tudomány terén s a közéletben fáradtak s teremtettek, s kiknek erőteljes működése arra jogosított, hogy tőlük még sokat várjunk, de sok olyan is szállott sírba, kik egy sikerteljes hosszú életpályát futottak végig. A régebbi generáczió sorai ritkulnak, alig találkozunk már a forradalom előtti időknek egy-egy kimagasló alakjával és azok közül, kiknek a nemzeti szellem ébredését köszönjük, alig él már egy-kettő közöttünk. Csak az imént hantolták fel egy kitünő nő sírját, ki több mint egy fél századig egyik kiváló tényezője volt társadalmi életünknek, ki minden törekvés iránt, a mi nemes, szép és fenkölt, érdeklődött és mindég kész volt úgy anyagilag, mint szellemileg támogatni azokat, kik tanácsért fordultak hozzá.

Bohusné Szögyényi Antóniát értem, azt az örökké fiatal kedélylyel bíró agg nőt, ki 87 éves korában még épúgy érdeklődött a társadalmi, politikai s egyleti élet minden mozzanata iránt, mint tette ezt ötven évvel ezelőtt.

Bohusné nem volt nagy írónő, mint Madame de Staël, nem a nemzeti eszme martyrja, mint Teleky Blanka grófnő, de ennek daczára csendes működésének nyomaival a magyar nők szellemi fejlődésének történetében az utolsó évtizedekben minduntalan találkozunk.

1838-ban tünik fel először, mikor is az árvíz alatt Pesten időzvén, mindenhol, a hol megjelent, enyhítette a nyomort s inséget; nemsokára Brunswick Teréz grófnővel kötött szorosabb barátságot s közreműködött a kisdednevelési kérdés megfejtésében. Aradon s

Világoson alapított kisdedóvódákat s ezáltal nagyon előmozdította az oláhok közt a magyar nyelv elterjedését. Bohusné a forradalom előtt, mint utána, mindenkor nyilt házat vitt, sas-utczai szalonjában művészek, politikusok, írók adtak egymásnak találkozót.

Egy hiteles kortárs 1844-ben így szól róla: «Házánál mindig és mindenben nyelvünk az uralkodó, a mi gazdagabb magyar háznál igen ritka divat; alig van irodalmi mű, hirlap, divatlap vagy folyóirat, melyet az ő pompás termeiben, mint szükségkép oda tartozó czikket, fel ne találhatnánk.» Ez is mutatja, mily meleg nemzeti érzelemmel bírt e kiváló hölgy. Alig volt az ötvenes évek folyamán kiválóbb ember, ki szalonját fel nem kereste volna; Vörösmarty, báró Eötvös József, Reguly, báró Vaj Miklós, Szögyényi Marich László, (Bohusné testvéröcscse,) Liszt, Trefort, Lukács Móricz s még számosan mindennaposak voltak házánál. Ha kitünő idegen jött Pestre, el nem mulasztotta, hogy házánál bemutattassa magát. Egyszóval szalon volt nála a szó legtágabb és legnemesebb értelmében, a hol mindenféle politikai pártú és állású egyén folytonosan találkozott; és e társaság központja a finom és sokoldalú műveltséggel bíró háziasszony volt, mert ő igazán értette ama nagy művészetet, hogy vendégei házánál otthonosan s jól érezzék magukat. Az ily összejövetelek alkalmával tárgyalták a fontosabb napi kérdéseket, s nem egyszer adta a háziasszony az első impulsust egy-egy nemes eszmére vagy tettre. Ő volt az, a kinek eszébe jutott Vörösmarty halálának híre hallatára, hogy méltányos és illő volna, hogy a nemzet nagy költőjét az által tisztelje, hogy családját minden anyagi gondtól menten tartsa el, s ő vitte az első 1000 frtot Eötvöshez, ki aztán a dolgot Deákkal közölte.

A harminczas évek vége felé lett az első magyar nőegyletnek, mely 1817-ben Hermina főherczegnő védnöksége alatt alakult meg buzgó tagja, s utóbb elnöke. És a nőegyletben, melynek tanácskozási nyelve elejétől fogva a német volt, már a negyvenes években ő eszközölte ki, hogy a tárgyalások részben legalább magyarul folyjanak, a hatvanas évek végén pedig egészen megmagyarosította az egyletet, melynek haláláig tiszteletbeli elnöke maradt.

A nőnevelés minden ága iránt nagyon érdeklődött, sok és

BOHUS SZÖGYÉNY ANTÓNIA.

elévülhetlen érdeme van a hazai nőnevelés körül; ő ajánlotta Zirzen Jankát báró Eötvös József figyelmébe, ki felismerte e kitünő nő nagy szervező képességét, reá bízta a magasabb női iskolák megteremtését s kezébe tette le a tanítónők kiképzésének ügyét, és ez által közvetve az egész országban leányaink nemzeti nevelését. Szögyényi Antónia 1806-ban szept. 6-án szül. Pesten, ifjuságát hol itt, hol Fehérmegyében töltötte. Húsz éves korában ment nőül Bohus János földbirtokoshoz s ezentúl az évnek egy részét aradmegyei birtokán, Világoson töltötte, nagy hatást gyakorolván innen a vidéki intelligenczia szellemi életére. Nyilt, vendégszerető házat tartott itt is, s mint a legfőbb vidéki központban az ő kastélyában iratott alá a fegyverletételre vonatkozó gyászos következményű okmány. Több ízben időzött külföldön, Németországban, Párisban, ez utazásairól még későbbi években is nagy élvezettel emlékezett meg. Akár Pesten, akár Világoson tartózkodott, idejét mindig gyermekei nevelése, a jótékonyság s a társadalmi élet közt osztotta meg. Ő egyaránt kitünő volt, mint anya, gondos háziasszony s szellemes nő; egyik jellemző tulajdonsága volt, hogy társalgás közben is folytonosan kézimunkával foglalkozott, folytonosan a szegények felruházásán fáradozva. S valóban sok szegény nő és gyermek áldotta szorgalmas kezét, ha télen a csikorgó hideg ellen Bohusné által készített meleg ruhába takarhatta fázó tagjait. Még agg korában is mindenkit elbájolt szeretetreméltósága, frissesége s fogékonysága által, melylyel minden legcsekélyebb dolog iránt érdeklődött, mindig kész volt a fiatalság kedvtöltéseit előmozdítani, tanácsolni és segíteni, a hol csak lehetett. S a mily kedves és szeretetreméltó volt társalgásában, ép oly ellenállhatatlan báj nyilatkozott leveleiben. Olvastam egy fiatal tanítónőhöz írt anyai leveleit, melyek a levélírásra mintául szolgálhattak volna. Bohusné azon ritka nők közé tartozott, ki anélkül, hogy férje bármily hivatalos állást foglalt volna el, állandóan s tartósan tudott hatni ama körre, melyben élt, mert nem külső állása, hanem szellemes s szeretetreméltó egyénisége által befolyásolta a körülötte csoportosulókat. S az a kör, melyre szelleme erejével hatott, szerette is őt a bálványozásig, s híven követte intéseit. «Bohusné mondta, Bohusné kívánja, Bohusné

nem akarja.» E szavak törvényként hangzottak, s társadalmi és szellemi életünk fejlődésére döntő befolyást gyakoroltak.

Az utolsó két télen sas-utczai háza zárva maradt; gyengélkedése gátolta abban, hogy a világosi kastélyt elhagyja; végre ez évben állapota annyira javult, hogy ismét felrándulhatott kedves otthonába. Úgy örült Pestnek és az itt megújuló társadalmi életnek, mint egy fiatal leány, ki első farsangját éli; de hajlott kora végre is nem tudott ellentállani az idő viszontagságainak, mult évi deczember 26-án a betegség érte utól, mely megtörte testét; de Bohusné még ekkor sem vesztette el örökké ifjú kedélyét, még két nappal halála előtt levelet írt szeretett testvérének s mindvégig lelke szokott ruganyosságával érdeklődött minden iránt, a mi körülötte történt.

Végre kilencz napi gyengélkedés után, jan. 5-én hajnalban 3 órakor csendesen hunyta le szemét az örök álomra!

Vajha sok ily fenkölt szellemű, az ész s a szív igaz és mély műveltségével bíró magyar érzelmű nő volna köztünk! Nemzeti kulturánknak nagyobb haszna volna csendes munkásságukból, mint bármely politikai ténykedésből.

Budapest. Hampelné Pulszky Polyxena.

A KEDÉLY HATÁSA A FEGYELEMRE LEÁNY-ISKOLÁKBAN.

A nőnevelésben finomabb eljárás szükséges. Ez köztudat. S ha e követelmény végokaira megyünk vissza, azokat másban föl nem találhatjuk, mint a női lélek szervezetének sajátosságában. Finomabb vonások vannak alaprajzában s azon viszonyoknak jelentőségét, melyeknek képét elénk tárják, nem mellőzhetjük, ha nevelni akarjuk. Határozott minőségű akadályok jelentkeznek a nőnevelésben, melyeknek legyőzésére nem mindenféle forma alkalmas. Hogy miben különbözik a férfi a nőtől, az valóban kimeríthetetlen tárgy s mégis csak találomra lehet megjelölni egyes főbb pontokat: rendszeres tudományossággal állapítani meg a különbözéseket lehetetlen. Ebből magyarázható a nehézség, melylyel lányokra vonatkozó nevelési eszmék szabatos összefüggésbe hozása jár. Az általános pædagogia adja a dallamot; a női természetre való folytonos tekintet a kisérő harmonia. A nevelő jóakaratán és műveltségén kívül egyben találhat biztos támaszt s ez az *érzék a női lélek kiismeréséhez.* «Van a megfigyelésnek bizonyos szerénysége — mondja *Lotze* — mely a természet minden egyes alakjának megfelelő sajátosság külön következetességével vezetteti magát. Akaratosság nélkül járván a dolgok nyomain, előre szeretnének hatolni utánérző felfogásáig titkos jelentőségüknek, mely mindeneket éltet s mely szükségkép kisiklik kezünkből, a míg fejlődésük tartalmas sokféleségét, közönyösen általános mértékekre akarjuk visszavinni.» Rokonszenv csatol ahhoz, a mit ily szemmel, ily hajlandósággal nézünk s bár könnyen megtörténhetik az, hogy a nyert benyomásoknak önállótlanul alája rendeljük magunkat, mégis csak ennek a kalauzolása mellett remélhetjük a kapcsolatnak föltalálását, mely által a külső tényezőt

hatékony nevelő elemmé alakíthatjuk át a gyermekleány lelkében. Azt hiszem, hogy különösen férfiaknak, a kik a nőnevelésre adják magukat, kell erről meggyőződniök, ha arra is gondolnak, hogy munkájuknak föltétlen értéket szerezzenek. Kiváltképpen pedig fegyelmezés közben teszik jól, ha ezt eszükben tartják. Nem okvetlenül szükséges, hogy a mikor a növendék egyéni akaratát az iskola törvényeinek alávetjük, kívánságai és kötelességei között támadó kemény harczba döntsük. Az elhatározás az engedelmeskedésre nem veszt becséből, ha önkényt, bár késlekedve nyilvánul, mert pl. eszthetikai hatással megalakulásának könnyítésére hozzá való hangulatot teremtünk, mert a növendék akaratnyilvánulásainak körét, irányát közvetett módon úgy határozzuk meg, hogy környezetét, s mindazt, a mi lelkére hathat, czélunkhoz idomítjuk. Megengedem, hogy ezek mellékeszközök, de az erkölcsi indítékoknak használatba vétele kapcsolatban másneműekkel oly összhangot hoz létre, melylyel a cselekedeteken a teljesen érvenyesülő egyéniség kinyomata jelenik meg, a mikor is annak magamegadása az erkölcsi világrenddel szemben a legtökéletesebb. S mi lenne más a nevelés czélja? Az erkölcsösség nem veszt becséből, ha nem a belső háborúság diadalbére s szép szó, hogy az ember legszebb morális rendeltetése, akarata folytonos küzdelemben való megtisztulásának folyamatában rejlik, de ezen kicsit férfias szabású ideált rákényszeríteni a gyöngébb nemre, nem tanúskodnék emberbaráti érzületről.

Tehát a nőnevelésben, — miután az egyéni sajátságok tüzetes ismerete nélkülözhetetlen, ennek pedig a növendék iránt érzett rokonszenv az alapja, mely kíméletet, gyöngédséget követel, — a fegyelmezés egyenes, katonás modora helyett, helyén van a kerülő útakon járó, körülményesebb, szelidebb.

Leányiskolákban a fegyelem fönntartására egyike a legfontosabb kellékeknek, hogy szeretet fűzze a növendéket tanítójukhoz, mert a nőnél fokozottabb mértékben található fel az a hajlam, igaznak és jónak találni mindent, a mit az mond vagy tesz, a kihez ragaszkodik. A szeretetnek, melyet növendékek részéről tanítójuk iránt tapasztalni lehet, többnyire az a mértéke, hogy ért-e az utóbbi ahhoz, miképp kelljen a kedély melegét maga körül árasztania. A nő

ezen legsajátabb eleme kettős jelentőséggel bír éppen a leányiskolákban. Leányokat az érdekkeltés sohasem fegyelmezi oly mértékben, mint a fiukat; náluk a munkához szükséges figyelem és kedv fölfrissítésének igen nevezetes eszköze a kedélyesség; s különösen ha tekintetbe veszszük, hogy mai napság elfoglaltságuk miatt játékra nagyon kevés idejük jut, az iskolában meghonosítani a kedély melegét nemcsak tanácsos, hanem egyenesen szükséges: csak azon határvonal megítélésében ne legyen a tanító ügyetlen, melyen túl a komoly munka veszélyeztetése állhatna már be, a hol a mulatozás kezdődik, mely mellett aztán rendnek, fegyelemnek is vége van. De ugyanezen, csakhogy sokkal veszélyesebb jellegű következménye van annak, ha az iskola légköre zordon, ha az értelemképzés kietlen útakon halad, mitől a szív elhidegedik, léhaságba merül. Hiányozzék a kedély üdvös ellensúlya, — s a valónak leplezetlen fölismerése elhervasztja az ideálisabb felfogást, úgy hogy a szem előtt a szép eszméjének tükröződései szétfoszlanak, mint hiú pára s föltárul a természeti erők nyersesége, mely aztán porba vonja, megvesztegeti a lelki életet. Hogy kicsit nagyhoz hasonlítsunk, a fegyelemnek is van érdeksphärája, mint a birodalmaknak s ott kell védelmezni integritását, nem az ellenségtől már közvetlenül megtámadott határain. S ahhoz tartozik a kedély tiszta nyilvánulásának egyik föltétele, a naiv közvetlenség, melynek áldása nélkül a nő a legderültebb jeleneteken az érdekhajhászat, az önzés sötét hátterének áttetszését veszi észre, egyik jele, a lélek összhangzatán alapuló szabad fesztelenség, mely nélkül mai gondolkozásnak pesszimisztikus hangulata erősen hatalmába kerítheti. Nemcsak annak a mosolynak sugara, melyet az arczra erőltetünk, hat le végre a lélekbe is; a komor színekkel festett világ látványának is alapszíne észrevétlenül a nézőnek lelkét vonja be. A hol kedély nincs, hiányzik a szeretet legerősebb istápja. S a szeretet érzelme nem kellék-e arra, hogy az élet folyását, lényeket, tárgyakat, tüneményeket elfogulatlanul s igazán megismerhessünk? Csak arra utalok, hogy valódi természettudósok, bár bonczolják, preparálják az állatokat, majdnem mindig gyöngéden bánnak az élőkkel. S van-e költőiség szeretet nélkül? Nincsen, a mint a szép a jó nélkül nem gondolható.

«Azon alapszik magasabb emberi míveltségünk jó része, hogy az érzelmek mindenben jelen vannak; ők a képzelet szülő okai, a melyektől a művészet alkotásai és a természetes szépség megértése származnak; mert semmi másban nem áll ezen alkotó és utánalkotó erő, mint a szellem ama finom érzékében, mely a becses formába öltöztetéshez s a formából a benne rejlő boldogság kiérezéséhez ért», mondja *Lotze*. És ismét: «Az értékbecslés, melynek tárgyai az érzület és cselekvés, és a művészi képzelet rokon, mert a mit létrehoznak, abban mindenütt a bizonyosság okaiba való belátás helyébe a költői igazságnak érzése lép.» Ha már most meggondoljuk, hogy se az igazság utáni hatalmas vágy, sem pedig az eszthetikai és morális hajlam, a mit nőkre nézve különösen ki kell emelni, nem nyer kielégítést, a hol kizárják a szeretet, mondhatjuk a kedély melegét: igazoltnak kell találnunk a nyugtalan törekvést, a megmegújuló kiírthatatlan kísérleteket, megszabadulni a nyűgös tehertől, az *érdektelenné* vált iskolai munkától. Olyan állapot ez, mint ha kóranyag kezd hatni az egészséges testben: leginkább akkor nem találja helyét s ösztönzi az izgalom a szokott korlátok ledöntésére. Fegyelem nem lesz, de igenis ki fog törni előbb-utóbb teljes erejével a betegség: az önző szívtelenség, a nem bánom lelkiismeretbe vágó kérdések alkalmával, a magábaszállásra való képtelenség, a mérges satíra, még hagyján, ha magával, de többnyire másokkal szemben. Vagy a növendék kárpótolja magát. Tűrhető lábra áll az iskolával, mint szükséges roszszal. Zokon se vehetjük; hiszen az iskola legalkalmasabb volna a nemesebb dolgok iránti érdeklődését felkölteni, felhasználni, de nem teszi. Megszokja tehát a növendék, hogy veleszületett hajlamát a kedélyesség surrogatumaival elégítse ki, melyekhez úton útfélen, apró csinyek, iskolai pajkosság tarka szappanbuborékainak alakjában hozzájuk juthat. S kilép aztán az életbe egy genre, melyre öreg nénik nagyon haragusznak, leginkább pedig azért, mert folyton erősbödik, az a hívságos raj, mely szereti a színi előadásokat, de csak a melyekben nevetni lehet, mert drámai mesterművek lelki fölindúlásait ösztönszerűleg kerüli; mely a hirlapújdonságot elébe helyezi annak az érdekes, megfigyelni valónak, mit pedig bokrosan tár föl nyitott szem előtt a gyermekek élete,

mely elemében van, ha nyilvános mulatságok mozzanatait tárgyalhatja, de fázik életmód és jellemek különbözőségének komoly mérlegelésétől, tanúságot szomjazó értékbecslésétől; mely elhanyagolja a családi szoba legegyszerűbb, de legnemesebb örömeit az erőltetett szalonbeliek kedvéért. Ez a veszni indult kedélynek az útja. Az igazi tőhajtás, izgató szerekre nem szorúló, legegyszerűbb viszonyokat is bearanyozó benső erő, mely nincs kötve érdekfeszítő helyzetekhez, czifra külsőségekhez, mesterséges előkészületekhez, természetes élőforrás, nem furfangos módon táplált vizijáték. Az élet léha vagy sarkasztikusan fagyos felfogását szüli tehát a kedély nélkül való nőnevelés, s az a tiszteletreméltó női jellemek kialakulását nem mozdíthatja elő. A kedélyességben mindig van humor, mely az élet öröme és bánata, áldása és csapása, dicsősége és nyomorúsága fölé emel s érezteti velünk a tökéletlent, de azt is, a mi vele kibékít, a mi tűrhetővé teszi; jó értelemben vett közönyt olt belénk, mely a vakbuzgóságtól és könnyelműségtől egyaránt távol áll. A folytonos aggság és sopánkodás hangja, ha valamely leányiskolában elharapódzik, bizonyára alacsonyabb színvonalt jelez, mint a melyre a belső szabadságra hivatott ember emelkedhetik s az élet derült oldalát is éreztetni hathatósabb eszköz a jóra vezető úton, mint a zord és türelmetlen elmerültség a hivatásszabta munka prózájába. Egy olajcsepp a játék szelleméből, s a vidám iskolai foglalkozás révén, a jó fegyelemre is vezethetjük tanítványainkat, melynek azonban a magasabb erkölcsi érdekek együttes védelmével jellemképző hatását is biztosítjuk hosszú időkre.

Felfogásunk szerint a kedély főleg eszthetikai jelleménél fogva s azért, mert értelmi tényező, óvja leányiskolákban az érdeklődést a lankadástól s így a fegyelmet is az ellazulástól. Legfontosabbá teszi ebbeli hatását mégis az, hogy a tanító személyiségét, a midőn abból, mint éltető központból kiárad s a növendékek lelkét is áthatja, erkölcsi, majdnem korlátlan irányadás hatalmával látja el.

A kedély rokonérzést és bizalmat költ s így az oktatás sikeressé tételén kívül még a fogékonyság növelésével is előmozdítja a törvények tiszteletben tartását. Mert mi a kedély? Nyilvánul a képzetek értelmes kielégítő csoportosulása, az érdeknélküli tetszésünket

megnyerő összhangzat, a lelkiismerettel megegyező cselekvés fölött való gyönyörködésben s rendesen azt a lelkiállapotot értik alatta, melyben a humor finom hamvával befuttatott eszthetikai érzelem mintegy magába öleli a másik kettőt. Kedélylyel bírni e szerint az iskolában annyi, mint alkotóelemeit a növendékben készséggel felfödözni és méltányolni, kiegészíteni és létrehozni, kerülve a sötét szemöldű engesztelhetetlen fontoskodást s támogatva azon élénk vágytól, melyet a növendék is szeret magáról föltételeztetni, hogy a széppel karöltve az igaz és jó érvényesüljön. Elismerés és jóakarat rejlik benne s annyiban összefügg a szeretettel, melynek úgyszólván csak bizonyos fajta módosulása. S ennek nyomában jár a viszonzás, mely a növendéket arra ösztönzi, hogy szívesen hajoljon meg a tanító akarata, mi több, tetszése előtt.

E kölcsönös szeretet azonban elszakadhat a kedélytől, magas ethikai czéljától, úgy a tanítónál, mint a növendéknél s akkor — a rend, fegyelem megölő betűjévé lesz. Megesik, a mikor valamelyik fél nem a nevelés tényezőjének, hanem egyéni jónak, kitüntetésnek, mulatságnak kezdi tekinteni.

A tanító megfordítja a helyes viszonyt s nem arra néz, hogy a növendékek szeretete vele szemben a fegyelemnek váljék javára, hanem hogy evvel azt magának biztosítsa. — Üzérkedik a fegyelmi eszközökkel, mint holmi bolti árúval. A fegyelemmel, mely lényegében törvény s hatalom magában véve, szembe állítja a maga személyét s csak annyiban tartja becsesnek, hogy hiúságának tömjénezhet vele. Menthetetlenül lesülyed a pártatlanság magaslatáról a részrehajlás alacsony színvonalára. Kegyéért vetélkedés támad a növendékek között, kiket remények és csalódások, pártoskodás és elkeseredés nyugtalanítanak. A nevelés eszméjének tiszta sugarai halványodnak; az iskola föladatával már nem önczél, mert a tárgyilagosságnak és igazságnak lelke kiköltözködik belőle. Kedvenczek jutnak a polczra. Az elkényeztetés mellett föllép a durvaság, mert a tekintélyt sok esetben már csak a nyers megfélemlítés fegyvere tarthatja fönn. A fegyelem teherré lesz, melyet mindenki ledob, mihelyt szerét ejtheti. — A tanító szeretete a növendékek iránt emlékeztet néha öreg asszonyok könnyen megindúló könnyére, azaz

el is puhulhat. Szentimentális érzelgéssé fajul, mely szellemi kórság minden számbavehető ok nélkül mindenben jelentkezik. Nevelői tapintat, értelmi mozgékonyság, az érzetek egészséges ereje szétázik ebben a vízárban. A vezető a lányok vontató kötelére jut: csak egy érzéke marad ébren, mi a gyermek vágya. Történetkéket beszél, a helyett, hogy a tantárgyat részletezné; nem mer föladni jóravaló leczkét, nehogy valaki magát megerőltesse; alkúra állni mindig kész; a munkátlan, készületlen tanulót minden áron kisegíti a tudatlanság hinárjából; azt is szívesen jutalmazza, a mi csak elmulasztott kötelesség helyrepótlása. Szóval szaporán húllanak e szeretet jelei, mint a fa levelei, melynek gyökere beteg. Nincs már benne valóság, nem is lehet tehát az az erő, mely jó iskolai fegyelmet teremtsen. Fölkelt a növendékekben egy ahhoz hasonló érzelmet, a minővel a gyermek játékaihoz vonzódik, szóval nem áll ellentétben, hogy tárgyát össze is törje; a korlátlan uraság, mit önkénynyel lehet kipróbálni, édes benne. A növendék szereti a tanítót, de mivel a viszonyból kivész az erkölcsi méltóság, játszani kezd vele, kifog rajta, nevet fölötte. A lány gyermekek átlagos kedvessége ne tegye erre nézve vakká a tanítót; az elnéző optimizmus éppen ebben nem volna helyén. A tanító elmálló egyéniségével összeroskad a tekintély is s e nélkül nincs fegyelem.

Hiúság vásárának és bohózatnak színpadává lett iskolában mentől kevesebb van meg már a kedélyből, mely a tanító személyiségét a legfontosabb fegyelmi tényezővé teszi. Ott érezteti az jelenlétét, a hol a fegyelmezés gyötrő raffinériája helyett szelid erkölcsi kényszertől, a büntetésen való mohó kapkodás helyett nyugodt nemes magatartástól várják a sikert.

A szelid fegyelmezés nem áll abból a mesterkedő számításból, mely a növendéket a dicséret, jutalom mindenféle fajtájával azért halmozza el, hogy büntetésképpen legyen mit elvonni. A legczélszerűbb büntetés olyasnak az elvonása, a mivel rendesen minden gyermek bír, nem kitüntetés, mely csak akkor marad meg annak, ha ritka s nem általános, a mely tehát, ha nem az, a számfölötti kincsek közé tartozik. Elvesztésének lehetősége csak látszólag hat a növendékre vagy helytelen irányban. Nem épít az általános, különös

lelki adományoktól független s a tökéletesedés után való törekvésre; a középszerű képességet versenyképtelenné teszi, a kiválóbbat a csillogást keresni ösztönzi. Hibás alap, mert a büntetés elveszti rezonancziáját, süket hanggá lesz, mikor a gyermek, melyet sújt, nem minden társában láthatja magát büntetetlen állapotban. A tanítónak véleménye a növendék fölött a leghelyesebb eljárást biztosító fegyelmi erő. A férfi könnyen túlteszi magát azon, mit gondolnak felőle; nő előtt ez sohasem közönyös. Legkönnyebben fér lelkéhez, a ki kitartóan foglalkozik vele s rá vonatkozó aprólékos, mellékes körülményekkel, észrevételekkel szemben is bizonyos álláspontra helyezkedik. És ez természetes, mert ez a szellemi közösségre, részvétre való törekvés a szeretetből folyik, melynek megadja magát még az önző női jellem is, főleg pedig akkor, mikor a kedély jellemvonásait ölti magára, azaz avval a törekvéssel párosul, derült, eszthetikai gyönyörbe olvasztani mindent, a mi egyáltaljában kellemes érzelmeket képes ébreszteni. Mert melyik nő ne találná a legszebb pálmának e vágy kielégítésére méltónak találtatni. A tanító éles szeme, mely mindenhova behat, finomult gyakorlati pszichológiája, mely a legkisebbke jelet is értelmezni tudja, szoros felügyeletre vezet s erre is hajlandó lehetne valaki azt mondani, hogy elég a fegyelemre, mint a hogy az egészségét megőrzi, a ki vigyázni tud. Ámde rendőri ügyesség nem elég arra, hogy a fegyelemből erkölcsi szabadság fejlődjék. Inkább mozgékony érdeklődés kell, mely alól a legcsekélyebb sem vonhatja ki magát — s a módszer művészeti ösztöne, mely a kedély föntebb érintett törekvését jobban segíti czéljához, a mennyiben intenzivebb munkát végez lelkünkben az alkotás a szemléletnél. Az első a másodikkal nincs ellenmondásban, egymást nem közönbösíti. A tanítóban mintegy fényképe támad a növendéknek, de mivel annak egyénisége alakulóban van, mire nézve az iskolának érvényesíteni kell befolyását, a tanítónak nem kötheti meg kezét, sőt ellenkezőleg oly helyzetbe hozza őt, mint a fotographia a festőket, a kiket elterjedése több és sikerültebb oly művek alkotására képesített, melyeknek a sajátságos benső jelleg ad értéket. Ellenállásra az anyag, a növendékek részéről, mint már kimutattuk, nem akadhat.

Leghatásosabban fegyelmezi őket az a félelem, nehogy az ily irányban működő tanító szemében jelentőségüket veszítsék; magától értetődik, hogy a kölcsönös nyiltság és bizalom föltétele mellett, mely biztos, ha a két fél viszonyában a kedély dominál.

A tanító közlékeny, nem sajnálja a szót; nem hogy prédikációkban lelné gyönyörűségét, hanem igyekszik szellemi érintkezését a növendékekkel mentől sűrűbbé tenni, melynek minden formája jó arra, hogy belőle ki lehessen érezni megelégedését vagy nehezteléséét, helyeslő vagy elítélő nézetét. Nem fogja kedvét lelni abban: szándékosan észrevétlenül hagyni vagy elsimítani valamit a napirendretérés kényelmes lejtője gyanánt, de attól is óvakodik, hogy bármely ügyet élére állítson, gyarlóságokra a vétek bélyegét süsse a gyermeki elfogulatlanság kárára. Így a növendék se leplez és rejteget, nem játszik mást, mint a milyen a társai közt, ha magukban vannak. A teljes nyilvánosság a tanító auszpicziumai alatt azt eszközli, hogy az igazság a vádban levő, az erkölcsi önérzet a magát jól viselő gyermek lelkét valójában is áthatja. Nyilvános az iskola, melyre mind a mondottak vonatkozással bírnak. Feleljen is meg nevének. Közmegítélés csak ott manifesztálhatja magát s a cselekvés józan elveit annak nyomása alatt vagyunk leghajlandóbbak elfogadni. S csak ha a növendékek a társadalmat közelükben érezik általa, hat mint indulataik, szenvedélyeik szabályozója, melynek higgadtságra szorító közreműködése nélkül nincs fegyelmezés, hat mint a megtérés útját szegő álszégyen ellensúlya. A tanító az iskola kis társadalmának élő lelkiismerete, ha kedély van benne; rögtön, bizonyosan s mindenben jelentkezik, mert mindenki rajta csüng. S azért nem is kell kényszerítő eszközökhöz folyamodnia. Magatartása jobban hat intézkedéseinél, mert nőknél különben is igen finom érzék található mineműségének fölfogására s jelentőségének megfigyelésére; náluk az összbenyomás döntő hatású. Ritka növendék az, a kin ne fogna utoljára is a kitartó, következetes ösztönözgetés, buzdítgatás, jó szó. Gyermekeknél is gyakran úgy következnek be a változások, mint a politikai életben: a fennálló, heves parlamenti ostromok ellenére is, nem szűnik meg mozdulatlan lenni, egyszer csak, mint varázsütésre, összes alkatrészei bomlani kezdenek, mint

a hogy a tűz hevét sokáig kiállott fém hirtelen megömlik. A növendék valami gondolatot fejébe vesz s onnan ki nem küszöbölhető ugyan, de átalakulásainak pházisait siettetni igenis lehet. A gyermeknél nem enyésznek el nyomtalanul a hosszan folytatott észrevételek, tanácsok, megrovások: ébren tartják lelkiismeretét s a hosszú várakozás ideje alatt a javúlási szándék megérlelésére kész anyag gyül össze. Elérkezik a pillanat, hogy azt a szerepet, melyben először tetszik magának, únni kezdi a növendék s ez fosztja meg aztán alaposan vonzó erejétől. S mitől idegenkednék a nő jobban, mint a mihez elvesztette ízlését, a miről érzi, hogy nem szép! E hatás erősen megokolja a türelmes várakozást.

B.-Csaba. Donner Lajos.

NÉPOKTATÁSUNK ÁLLAPOTA 1888-BAN.

Mint folyóiratunk előbbi évfolyamaiban, úgy e jelen évben is közöljük «A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek a közoktatás állapotáról szóló *Jelentése*» nyomán a népoktatásügyünk legújabb mibenlétét föltüntető fontosabb adatokat. A jelen XVIII. Jelentés 340 negyedrét lapon tárgyalja a hazai közoktatásügy összes ágait, a legújabb viszonyokat az egy évvel előbbiekkel s egyszersmind az 1860-ki állapotokkal vetvén össze s a fejlődést legtöbbnyire szám-adatokkal is kimutatva. A jelentésnek mintegy egyharmada tisztán a népiskolai közoktatással foglalkozik s az ide tartozó intézeteknek az 1887/8-ik iskolai évben való állapotát tünteti fel.

I.

Figyelemmel végig olvasva e lapokat, azt az általános képet nyerjük belőlök, hogy a tárgyalt 1888-ik évben nagyban gátolta népoktatásügyünk külterjedelmi fejlődését az a nyomasztó pénzügyi helyzet, mely egyáltalában ránehezedett az utóbbi években összes kulturviszonyainknak állami úton való oly fejlesztésére, minőt a haladás és a tökéletesedés eszméje megkíván. Mindamellett közoktatásügyi kormányunk az adott viszonyok közt minden lehetőt megtett a már meglevő intézmények szilárdítására és benső fejlesztésére. Így pl. intézkedett, hogy a községek részéről pontosabb adatok állíttassanak össze az iskolákról; több rendeletet bocsátott ki az iskolás gyermekek egészségének megóvása érdekében; tovább folytattatta az iskolai könyvek revideálását és bírálatát s a tanítóképző intézetek leendő tanárainak különleges kiképeztetéséről is gondoskodott. Másrészt közoktatásügyi kormányunk épen az

által, hogy népoktatásügyünk számos hiányát leplezetlenül feltárja s a jelentésben ismételten kifejezi, hogy azon hiányok pótlásának országos pénzügyi állapotaink az akadályai, biztos zálogát nyújtja annak, hogy pénzügyi helyzetünk javultával, tehát már a közel jövőben, nemcsak a felsorolt hiányok fognak pótoltatni, hanem fontos reformok is fognak életbe lépni népoktatásügyünk terén.

Ily hiányokul említi pl. a jelentés, hogy a felvett évben a népiskolák fentartási költsége *alig* emelkedhetett (100. lap); hogy a szükséghez képest kevés új iskolát állítottak fel (36. és 84. l.), hogy még mintegy 2000 egy tanítós iskola felállítására lenne szükség (45. l.); hogy a törvény értelmében még 100 községben kellene polgári iskolát létesíteni (68. l.); hogy a tantermek száma nem elegendő (37. és 77. l.); hogy népiskolai tanítóink száma nem üti meg a kellő mértéket, s ha az oklevéllel nem bíró tanítók helyébe is oklevelesek lépnének, s e mellett az általános meglevő tanítóhiány is pótoltatnék: még 6015 okleveles tanítóra lenne szükségünk (92—95. l.)

A népoktatásügyünk terén létesítendő egyik nagyjelentőségű reformtervre rá is mutat a jelentés, midőn kifejezést ad annak, hogy közoktatásügyi miniszterünk a *kisdedóvás ügyét* államilag kívánja rendezni. «Törvényhozási úton, úgymond a jelentés, nem rendeztetett ugyan eddig nálunk a kisdedóvás ügye, azonban napról-napra mind szélesebb körre terjed az a meggyőződés, hogy elérkezett az idő, midőn az államkormánynak — törvényileg is szabályozni kell a 3—6 éves kisdedek megóvásának és nevelésének ügyét; ez általános emberi és különleges nemzeti és hazafias kötelesség.» Ezért «*a kisdedóvás ügyének törvényhozási úton történő szabályozását már nemsokára szőnyegre hozni készülök*».

Nem kis jelentőségű e jelentésnek a felekezeti tanítókra vonatkozó ama nyilatkozata, hogy «*a felekezeti tanítók* a népnevelés terén kifejtett működésük által *ép úgy szolgálják az állam érdekét, mint akár az állami, akár a községi tanítók*». Ez elv benfoglaltatott már eddigelé is közoktatásügyi kormányunk működésében; azonban újabban történt hangoztatásából arra lehet következtetnünk, hogy kormányunk a jövőben is a maga hatáskörében minden lehetőt

meg fog tenni a felekezeti tanítók anyagi helyzetének javítására, s ebből ismét a felekezeti iskoláknak javulása fog következni, melyek egy része épen a tanítók csekély javadalmazása miatt áll gyenge lábon.

A nőnevelés ügyére vonatkozólag arra az általános eredményre jutunk e jelentés átolvasása után, hogy itt még mindig igen sok a teendő, mert népünk lelkében még mindig nem vert gyökeret az a meggyőződés, hogy a leánygyermekek iskoláztatása ép oly fontos, mint a fiúké. Mindamellett örvendetes jelenség e téren az, hogy városaink lakossága kezdi hasznára fordítani a polgári leányiskolákat, a mennyiben ez iskolák növendékeinek száma az előbbi év óta közel hetedfélszázzal szaporodott. Szintén jó jel a csekély számú felsőbb leányiskola tanulóinak egy év alatt 155-tel való gyarapodása is.

A tanítónői intézménynyel is mind jobban kezdenek már hazánkban megbarátkozni. Ezt nem annyira abból következtetjük, hogy a tanítónők száma egy év alatt majdnem 4% arányban szaporodott; mint inkább abból, hogy míg alig pár évvel ezelőtt «egyes iskolafentartó csoportok iskoláiban egyáltalában nem találtunk nőtanítók: ez évben már *egyetlen egy iskolafentartó csoportnál sem hiányzik a nő-tanító*». S a mennyiben a kisdedóvás ügye is a közel jövőben államivá lenne, s e szerint gyorsabb fejlődésnek indúlna: ez iskolák ellátása is számos nőnek adna foglalkozást; mert a kisdedovó intézetek tanítótestületében manapság is már majdnem kizárólag nők működnek, több mint 93% arányban.

II.

A *tanköteles gyermekek száma* 1888-ban, több mint másfél % arányban, 39 ezerrel szaporodott s összesen 2 millió 416 ezeret tett; ellenben a tényleg iskolába járók száma csak 1·11 % arányban s csak 21 ezerrel növekedett. Más szóval míg ezer lakos között 175·8 volt a tanköteles, addig ugyanennyi lakos közül csak 141·9 egyén járt tényleg iskolába. Iskolába nem járt összesen 466 ezer gyermek, majdnem fél millió; ezek száma az első évben 448 ezer volt. — Az iskolába járók arányszáma, a tankötelesekéhez viszo-

nyítva, leesett az előző évi 81·15%-ról 80·73%-ra. E számok alakulására azt mondja a jelentés, hogy a tankötelesek számának emelkedése lépést tart az ország népességének lassú emelkedésével; ellenben a tényleg iskolázók számviszonyának hanyatlása a tanhelyiségek és tanítók számának ez évi csekély emelkedésében, s ez ismét az ország közgazdasági viszonyaiban leli magyarázatát. «A meglevő s többnyire túltömött tanhelyiségek nem fogadhatván be az oktatás áldását nélkülöző gyermekek tömegét, — beállott a tényleg iskolába járó tankötelesek számarányának hanyatlása.» S ha még hozzáveszszük, hogy a hanyatlási számarányból jóval több esik az ismétlő iskolásokra, mint a 6—12 éves mindennapos-iskolásokra: e tény nem igen kedvező világításban tünteti föl ismétlő iskoláztatásunk fejlődését.

Felekezetek szerint nézve a tankötelesek iskoláztatását, az tünik ki, hogy az idén a r. katholikusok, a helv. hitvallásúak, az ágostaiak s az izraeliták az országos átlagos aránynál erősebben, — míg a többiek most is gyengébben járatták tanköteleseiket iskolába. Ugyanezt az anyanyelv szerint tekintve, az iskoláztatás legerősebb arányokban mutatkozott ez évben is a német anyanyelvűeknél. Ez évben a *magyarság első izben foglalja el* e tekintetben a *második helyet*, melyet eddig a tót anyanyelvűek foglaltak el. Az iskoláztatás a románoknál is előhaladt, míg a tótok, szerbek, horvátok és ruthénok között ezt illetőleg bizonyos mértékű apadás látszik.

Hazánk lakosságának az iskoláztatás szükséges voltáról való felfogását szomorú világításba helyezi az a tény, hogy az iskolás-gyermekek félnapi *mulasztásainak száma*, az iskolai hatóságoknak ez ellen kifejtett minden küzdelme mellett is, évről-évre növekedik s ez évben több mint egy millióval szaporodott. A jelentés szerint épen a mulasztások pontosabb nyilvántartása okozza ez emelkedést. A mulasztások után esedékes összegnek csak mintegy 11 százaléka hajtatott be.

Népiskoláink száma ez évben csak kevéssel, összesen 84-gyel szaporodott s mindössze 16,622-öt tett. Közöttük *elemi népiskola* 16,319 (évi szaporodás 78); *felső iskola* 75, egygyel több, mint az előbbi évben; *polgári iskola* 157 (évi szaporodás 7); *felsőbb leány-*

iskola 11, 2-vel kevesebb, mint az előző évben. (Ez utóbbi szám kevesbedése abban leli magyarázatát, hogy két ilynemű intézet, nem felelvén meg a szervezeti szabályzatnak, más kategoriába osztatott be.)

A *tanítási eredményt* tekintve, különböző jellegű népiskoláink a következő sorrendben következnek egymás után: 1. állami iskolák, 2. magániskolák, 3. az unitárius iskolák, 4. a társulati, 5. a községi, 6. az ágostai hitv., 7. a római kath. 8. az izraelita vallású, 9. a helv. hitvallású, 10. a gör. keleti és 11. a gör.-kath. iskolák. Míg az 1. szám alatti iskolák 85%, addig a 11. szám alattiak már csak 43% arányban tanították a törvényszabta tárgyakat kielégítő eredménynyel.

Népiskoláinkban a *magyar nyelv* terjedésének eredményéről így nyilatkozik a jelentés: «Népiskoláinkban az oktatási nyelv viszonya lassú, de folytonos átalakuláson megy át. Szoros összefüggésben áll ez a népfölfogással, melyet az életfentartásért folytatott küzdelem mindinkább a helyes mederbe terel. Különösen a vegyes ajkú népességtől lakott, a vagyonszerzésre kevésbbé alkalmas vidék életviszonyai követelik a szélesebb körű munkára képesítést, melynek egyik hathatós eszközét az állami nyelv tudása is képezi.» A számok ez ügy jelen állását a következőleg mutatják: népiskoláinknak több, mint felerésze, 8641 iskola, kizárólag magyar; s e szám 11,564-re emelkedik, ha a magyarral vegyes tanítási nyelvű iskolákat is hozzáadjuk; míg amaz iskoláink száma, melyekben a magyar nyelvet csak mint kötelezett tárgyat tanították, 5058-ra megy.

Népiskoláink fentartási költsége 14.947,871 forintot tett, s az előbbi évhez képest csupán 81 ezer forinttal emelkedett, holott a megelőző 19 év alatt az évenkénti átlagos emelkedés 588 ezer frtra (a 23. lap szerint), sőt a 100-ik lap szerint 617 ezer forintra tehető. A bevételek rovatában az állami és községi segély apadást, az egyházi segély növekedést mutat.

A népoktatási intézetek egyes ágaiban a következő összegbe került átlag egy-egy tanuló oktatása: az elemi iskolában 7·66, a felső népiskolában 77·75, a polg. iskolában 66·11, a felsőbb leány-

iskolában 151·91, a tanító- és tanítónőképző intézetekben 264·60 forintba.

Tanítóink száma 24,379-et tett, s egy év alatt 231-gyel növekedett; ezzel szemben a megelőző 19 év alatt az évi átlagos növekedés 346—347 volt. Tanítóink között *nem okleveles* 12·75%, mely arányszám egy év alatt egy negyed % csökkenést mutat. Tanítóinknak pályájokra való kellő készültségéről így szól a jelentés: «habár népisk. tanítóink kivétel nélkül a haladottabb pedagogiai tudomány alapján képeztetnek és képesíttetnek: az önkormányzati joggal bíró iskolafentartók még most is számos nem képesített, sőt gyakori esetben a legkezdetlegesebb készültségű egyéneket alkalmaznak tanítóúl silányan javadalmazott állomásaikra».

Ezzel némileg összefügg a közoktatásügyi miniszteriumnak a *tanítók választására* vonatkozó üdvös rendelete. Erre az adott okot, hogy egyik-másik községi iskolaszékek a megüresedett tanítói- és tanítónői állomásokra gyakran nem azokat választotta meg, kik minden tekintetben a legalkalmasabbak voltak, sőt ellenkezőleg, a jó tanítókat mellőzte. A miniszteriumnak 1888. jun. 13-án kelt felsőbb rendelete e végből fölhívja az egyes közigazgatási bizottságokat, hogy mindegyik, a tanítói és tanítónői választás esetén, valamennyi pályázónak okiratokkal felszerelt folyamodványát kívánja be, s ha visszásságot tapasztalna, ne hagyja jóvá a választást s az iskolaszéket a pályázók közül új választásra utasítsa.

A *tanítók közt teljesen jól tudta a magyar nyelvet* 87%. A legtöbb magyarúl nem tudó tanító volt ez évben is a görög keletieknél, azután a görög katholikusoknál és az ág. hitvallású evangelikusoknál.

Az *Országos tanítói nyugdíj- és gyámalap-intézet* vagyona egy év alatt 640 ezer forinttal növekedett, s az alapvagyon 1888-ban 6.863,820 forintot tett.

A *tanítókat képző intézeteket* száma nem változott s szervezetükben sem történt említésre méltó átalakúlás. A növendékek száma sem igen volt különböző a megelőző évitől. Ismét ki van emelve a felekezeti tanítóképzés hiányos volta. Gyakorló iskolája csak kis töredéknek van s számos intézet maga sem önálló. A jelen-

tés kifejezi, hogy e tekintetben az elnézésnek mindinkább megszünik az alapja. — Jellemző a mi viszonyainkra az is, hogy 71 képezdénk közül csak 57-ben tanultak kizárólag magyar nyelven a leendő tanítók. — Az összes képezdékben kiadtak ez évben 1132 *oklevelet*, 39-czel többet, mint 1887-ben. A jelentés erre megjegyzi, hogy a mennyiben évenként 960-ra tehető a tanítók számában a természetes apadás; s a mennyiben nálunk a tankötelesek számához képest 10 éven át mintegy 400 új állomást kellene szerezni: minévben mintegy 1300—1400 oklevél kiadásának szüksége mutatkoznék. «*A tanítóképzés terén tehát ez idő szerint nincs túlterhelés.*»

Ez évben jelentékeny javulás állott be a tanítói pályára *magánúton* való készülés és magánvizsgálatok letevése tekintetében. Azonban még ebben az évben is 375-en jutottak oklevélhez ily úton és ilyen vizsgálat alapján!

III.

Az alább következőkben különösen a *nőnevelésre* s a *tanítónői intézményre* vonatkozó adatokat fogjuk röviden felsorolni.

Hogy nálunk a lakosság a leánygyermekek taníttatását még mindig elhanyagolja, az kitünik a következő szám-adatokból. A mindennapi iskolázásra kötelezetteknek 86%-a jár nálunk iskolába; ez iskolázási arányból a fiúkra 45 s a leányokra csak 41% esik. Ez a visszásság még fokozódik az ismétlő tankötelesek s ugyanolyan iskolázók csoportjában; mert itt a 65% országos arányból 37% esik a fiúkra és csak 28% a leányokra. A jelentés ezekhez képest kimondja, hogy «a leánygyermekek tankötelezettségének foganatosítása iránt az eddiginél erősebb és erélyesebb intézkedéseket kell életbe léptetni».

Fentebb már említettük, hogy a polgári leányiskolák és a felsőbb leányiskolák növendékeinek száma egy év alatt örvendetesen szaporodott. De kevésbbé örvendetes a jelentésnek az a passzusa, mely szerint felső nép- és polgári leányiskoláinkban a magyar nyelv és fogalmazás tanításának eredménye nem találtatott kielégítőnek. E tény az állami tanítónőképezdék felvételi vizsgálatain készített

írásbeli dolgozatok átnézése és megbírálása alapján konstatáltatott. Az ezen ügyben kibocsátott miniszteri felsőbb rendelet a csekély eredményt annak tulajdonítja, hogy nevezett leányiskoláinkban a tanítás túlnyomóan szóbeli és elméleti, és hogy a gyakorlásra és az írásbeli dolgozatokra elegendő gondot nem fordítanak. Kimondja továbbá a rendelet, hogy az átvizsgált dolgozatokban feltünő a rendességnek, csinosságnak és a szépírásnak hiánya; elszomorító a helyesírási hibák nagy száma, és a helyesírási szabályok alkalmazásában való ingadozás; feltünő a csak félig-meddig szabatos irálynak és fogalmazó képességnek hiánya és a szerfölött gyermekes gondolkozásmódnak és kezdetleges értelmi fejlettségnek a nyilvánulása. Ezek folytán, úgymond a jelentés, elrendeltetett, hogy «a polgári leányiskolák részére kiadott tantervben az írásbeli dolgozatokra nézve foglalt határozatok lelkiismeretesen követtessenek, főleg pedig, hogy a dolgozatok a tanítók által pontos és helyes módszerrel javíttassanak. Remélhető, hogy az e rendeletben foglalt intést az illető tanítótestületek meg fogják érteni, és hogy az írásbeli dolgozatoknak újabban megejtendő megvizsgálása alkalmával ez irányban javulást fogunk tapasztalhatni».

Óhajtandó volna, főkép közmívelődési szempontból, ha ilyféle vizsgálat másnemű iskoláinkra, pl. az elemi és középiskolákra is, kiterjesztetnék. Akkor talán nem csak polgári leányiskoláinkat érne a most említett rosszalás.

A *tanítóképezdék* növendékeinek száma ez évben 15-tel apadt s összesen 1199-et tett. Itt említendő fel az 1888. évi 24,936. sz. a. kelt miniszteri felsőbb rendelet, mely az ingyenes ellátásban részesülő növendékeknek a tanítónőképezdék I. osztályába fölvételét teljesen megszüntette. E szerint «az 1888/9-ik isk. évben az állami elemi iskolai tanítóképezdék első osztályaiba csak mérsékelt fizetés mellett (teljes ellátásért a fővárosban évi 300 frt, vidéken 210 frt) vétettek fel a növendékek, és a felvételre jelentkező száma tetemesen leapadt».

A *tanítónők száma* népiskoláinkban ez évben 3135-re ment s a tanítók összes számának 12·86%-át tette. Vagyis minden ezer tanító közt férfi volt 871·4, és nő volt 128·6. A mennyiben pedig

ez arányok egy évvel előbb így állottak: 875·1 és 124·9; tehát a *nőtanítók* bizonyos csekély arányban *ez év alatt is tért foglaltak a népiskolai oktatás terén.*

Ha a tanítónők fentebb kitett számához még hozzáadjuk azt a 690 *óvónőt,* a kik ebben az évben kisdedóvó intézeteinkben működtek: arra az eredményre jutunk, hogy hazánkban összesen 3825, tehát közel négy ezer nő foglalkozik már iskolai oktatással.

Komáromy Lajos.

A SZÜLŐFÖLD ISMERTETÉSE.

A miniszterium által kibocsátott *népiskolai tanterv* értelme szerint a földrajzi oktatás alapfogalmait igen helyesen, az elemi iskola három alsó osztályában a szülőföld ismertetésével kapcsolatban kell a növendékek lelkében keletkeztetnünk.

Először is meg kell tanulniok a gyermekeknek a hely- és földrajzi tájékozást. A helyrajzi tájékozás mellett lerajzolja a tanító a növendékek előtt az iskolát és aztán a helységnek meg a környéknek vázlatos képét és aztán ép úgy belevezeti tanítványait e vázlatos térképeken való tájékozódásba, mint a hogy megismertette őket a helység egyes pontjainak természeti fekvésével.

A harmadik évfolyamban a tanító főfeladata e tekintetben az, hogy a lakóhely vázlatos térképének ismeretéből kiindúlva, belevezesse a tanulókat a szülőföld, a vidék földabroszának olvasásába és megértésébe. Fel kell növendékeivel fogatnia, hogy mekkora területet jelent a valóságban a szülőföld térképének egy négyzet czentiméternyire rajzolt ábrája és hogy minő jegyekkel ábrázoltatnak a térképen a dombok, a síkok, a hegyek, a völgyek, a vizek meg a helységek stb.

Ezek mellett aztán még meg is kell a tanítónak a szülőföld egyes területeit elevenítenie, egyrészt jó tájképek bemutatása, másrészt a falvaknak és városoknak érdekes és élénk leírása, a lakosság foglalkozásmódjának érdekes lefestése s a szülőföldön előforduló nevezetesebb állatoknak, növényeknek és ásványoknak megszemléltetése által.

A szülőföld ismertetésének a tantervben eléggé világosan körülírt teendőjét kartársaink az újabb időkig egyes kis kézikönyvek segítségével eszközölték. Minthogy azonban ezeknek az úgynevezett «Szülőföldismertető kis földrajzoknak» a nagyobb része a miniszterium által kibocsátott tantervnek világos utasításait figyelembe nem véve, a kitűzött czélon messze túl lőtt — és így azoknak hasz-

nálata úgy a tanítók, valamint az iskolai hatóságok részéről felmerült panaszok szerint az elemi tanulóknak csak gyötrelmet okozott, — a közoktatásügyi kormány a múlt évben elrendelte, hogy a III-dik elemi osztályokban a földrajzi oktatás anyagát a tanítók ne külön «Szülőföldismertető vármegyei földleírások», hanem az olvasókönyvekben található s a szülőföld ismertetésére vonatkozó olvasmányok alapján tanítsák. Ezen miniszteri rendelethez képest azonban okvetlenül szükséges volna az, hogy a népiskola harmadik osztályának olvasókönyve csakugyan foglaljon magában elegendő számban olyan földrajzi olvasmányokat, a melyek az egyes vidékek ismertetéséhez szükséges anyagot a gyermeki léleknek megfelelő formában nyújtják.

Kívánatos volna tehát, hogy a III-dik osztály számára készült olvasókönyvek az általános, minden egyes iskolában használható része — egy olyan toldalékkal bővíttessék meg, a mely az egyik vagy a másik vidék leírását eszközlő olvasmányokból álljon; mert a míg ilyen olvasmányokat tartalmazó függelékeket nem nyújtunk olvasókönyveinkhez, addig a földrajzi oktatás a népiskola harmadik osztályában annyiféleképpen fog eszközöltetni, a hányféle a tanítóknak a felfogása. Az egyik-másik talán ilyen olvasmányok nélkül is eltalálja a helyes útat és a kellő mértéket a vidék ismertetése körül — sokan lesznek azonban azok, a kik a kellő útmutatás és a szükséges földrajzi olvasmányok nélkül — újra csak a meglevő *Vármegyei földrajzokat* veszik elő és azoknak a nyomán haladnak a tanításban; de megtörténhetik még az is, hogy némely tanító szigorúan ragaszkodni óhajtván a miniszteri rendeletnek nem a szelleméhez, hanem a betűihez, a földrajzi oktatás — illetőleg a vidék leírása helyett — egyedül csak azon olvasmányok tárgyi kezelésére szorítkozik, a melyek egy-két földrajzi meghatározást foglalnak magukban. — Ez pedig a czélt tekintve, a melyet a miniszterium által kibocsátott tanterv megállapított, egyáltalában véve nem volna elégséges.

Hogy a földrajzi oktatásra nézve a jelenlegi helyzet ellen már itt-ott bizonyos elégedetlenség mutatkozik — azt igen természetesnek találom és teljesen méltányolni tudom a fővárosi tanügyi körök azon indítványát, a mely egy olyan *földrajzi vezérkönyvnek* a létrehozását sürgeti, a mely irányt szabna a fővárosban létező harmadik osztályok tanítóinak a vidék megismertetésére nézve. Azonban

bármily szükségesnek és czélszerűnek vélem én is az ily vezérkönyvnek a megalkotását — azt, a czélt tekintve, teljesen elégségesnek nem tartom. Elengedhetlenül szükségesek még a legczélszerűbb vezérkönyvek mellett is a czélszerű földrajzi olvasmányok, a melyek a tudományos tanmenetet mellőzve ugyan, de mégis bizonyos tervszerűségnek megfelelő *földrajzi képekben* nyújtsák a szülőföld ismertetését.

A fővárosi III-dik osztályok számára szánt 15—16 földrajzi olvasmányban minden merev rendszerességet kerülve, az egyes földrajzi képzeteket oly módon kell feldolgoznunk, hogy a gyermekek azoknak már az egyszerű, több ízben való elolvasása által is minél többet megtanulhassanak szülőföldük ismereteből és hogy a tanítóknak az egyes olvasmányok tárgyi kezelésén kívül — csak bizonyos szemléltetési teendőjük legyen, a mellett hogy az egyes földrajzi képzetekre vonatkozó csoportosító kérdéseket is össze kell még állítaniok, hogy ez által a mit a növendékek az egyik-másik olvasmányban elosztva megtanulhattak — az összefoglalás és csoportosító kérdések segítségével — ne csak ismételhessék, hanem az egyes földrajzi egyedeket is határozottabban felfoghassák.

Úgy kell az olvasmányokat szerkeszteni, hogy bizonyos földrajzi képek elolvasása után, a növendékek a nélkül, hogy a könyvből valamit szóról szóra meg kellene tanulniok — a fővárosnak és vidékének minden nevezetesebb részéről egy-egy képet tudjanak a tanító kérdéseinek segítségével alkotni. — Így pl. tudniok kell a növendékeknek esetleg a 7-dik olvasmány elolvasása és tárgyi kezelése után minden nehézség nélkül a következő kérdésekre felelniök: Hány részre osztja a Duna a főváros határát? Melyik partján esik a Dunának a főváros határának a nyugoti fele? Melyik nagyobb a főváros határának két fele közül, az-e, a mely a Duna balpartjára esik, avagy az, a mely a folyam jobb partján fekszik? Milyen a föld felülete a főváros nyugoti részében? Melyik hegy emelkedik a legmagasabbra a főváros területén? Melyek a Jánoshegyen kívül a nevezetesebb hegyek a budapesti határban? Hol vannak a fővárosnak a Duna jobb parti részén is terjedelmesebb sík területek? Melyek a főváros nyugoti felében található kis patakok? Hol vannak Budapest nyugoti felében a legnevezetesebb források? Miféle nevezetes ásványok találtatnak a budai hegységben? Miféle fák és bokrok vannak a főváros egyes hegyeit és völgyeit borító erdőségben? Mit

termesztenek a főváros nyugoti felén található szántóföldeken és réteken? Mely hegyek oldalain vannak itt a szőlőkertek, gyümölcsösök és a díszkertekkel körül vett nyaralók? Miféle vadon élő állatok vannak a fővárosnak hegyes-völgyes nyugoti felében? Melyek a főváros nyugoti felét átszelő nevezetesebb útak?

Ugyancsak a 7-dik olvasmány tárgyalása után le kell már a növendékeknek írni tudniok az első kerületnek egyes városrészeit is a következő kérdések segítségével: Melyik partján fekszik a Dunának a főváros első kerülete? Hány városrész tartozik ehhez a kerülethez és mi azoknak a nevük? Melyik része fekszik az első kerületnek a Várhegy tetején? Miért nevezik az első kerületnek a Várhegyre épült részét *Várnak?* Melyek a Várban levő legnevezetesebb épületek? Miről nevezetesek ezek? Hol terül el a főváros első kerületének az a része, a melyet Krisztina-városnak neveznek? Melyek ennek a városrésznek a nevezetességei? Hol terül el a főváros első kerületének Tabán nevű városrésze? Melyek a Tabánban a legnevezetesebb épületek?

Véleményem szerint a főváros minden egyes kerületéről, sőt még a fővárost környező vidékrészletekről is kell már a népiskola III-dik osztályában egyes, ha nem is éppen teljesen kimerítő képet alkottatnunk a növendékek lelkében — ámde ezt czélszerű olvasmányok nélkül aligha lehetne könnyű szerrel eszközölnünk.

Hogy azonban bemutassam, hogy minőknek képzelem én a főváros III-dik osztályában alkalmazható olvasmányokat, legyen szabad azok közül egyet itt közölnöm.

Kirándulás a Gellérthegyre.

Sándor bácsi a mult őszszel kirándult három kis rokonával: Dezsővel, Elemérrel meg Juliskával a *Gellérthegyre.* A gyermekek szülei akkor a *városligeten kívül* egy *nyaralóban* laktak. Ezért a kis társaság onnan hazulról már délután úgy két óra tájban elindult volt és a városligeten keresztül egyenesen az *Andrássy-útnak* tartott.

A városligetben akkor már igen sok ember sétálgatott. Nem csuda, hiszen az nap épen ünnep is volt!

Legnagyobb élénkség uralkodott a ligetnek abban a részében, a hol a bohókás *komédiások*, a furcsábbnál furcsább *ezermesterek*, meg a *paprika Jancsik* bódéi állanak.

Sokan járkáltak a *ligeti-tó* partján is, hogy elnézegessék a víz tükrén uszkáló *hattyúk* mozdulatait és a *csolnakázók* versengését.

Többen bementek az *állatkertbe*, hogy ott megszemléljék a vasket-

reczekbe zárt *oroszlánokat*, *tigriseket*, *majmokat*, *medvéket* és a többi *külföldi* és *hazai vadállatokat*.

Mások pedig az óriás nagy *iparcsarnok* felé siettek, hogy megtekintsék benne a kiállított látnivalókat.

Ámde a város felől még egyre özönlött a nép. Némelyek *gyalogszerrel*, mások *közönséges kocsikon*, a legtöbben azonban a *lóvonatu vaspályán*, avagy pedig a *villamos vasúti kocsikon* érkeztek ki.

Meg is telt az nap a *városliget* egészen mulatozó közönséggel, pedig nagy *mulatóhely* ám az a városliget; majdnem *negyvenszer akkora*, mint az a szép *Erzsébet-sétatér* ott a város közepében.

Máskor Sándor bácsi kis rokonai is szívesen elmulatoztak volna a ligetben; de ez alkalommal alig győzték várni, hogy belőle kiérjenek. Hogy is ne! Hiszen ezúttal sokkal messzebbre, a Gellérthegy tetejére indúltak.

Hanem azért egy kissé mégis megállapodtak ám a városliget szélénél és felmentek ott az *ártézi kút* fölé épült lépcsőzetes emelvényre. Innen végignézhettek a súgáregyenes Andrássy-úton, sőt még a budai hegységnek egy kis részét is megláthatták onnan.

A forró *ásványvízben* bővelkedő ártézi kút fölött aztán a következő beszélgetés indult meg a kis kiránduló-társaság tagjai között:

Juliska: Messze van-e innen az a Gellérthegy?

Sándor bácsi: Valamivel közelebb esik az ide, mint az a *Széchenyi*-hegy, a melyet amott nyugotfelé, a házak tetején túl láthatsz. De azért ne hidd ám, hogy olyan igen közel volna ide az a Gellérthegy. Tudd meg, hogy nekünk innen odáig körülbelől mintegy *hat kilométernyi* útat kell megtennünk.

Juliska: Ugyan milyen hosszú lehet az az *egy kilométernyi út*? Sándor bátyám!

Dezső: Azt én is megmondhatom neked kis húgom! Tudod az *egy kilométernyi út* épen ezerszer olyan hosszú, mint az a méterpálcza, a melylyel édes anyánk otthon a vásznat szokta megmérni.

Elemér: Bch szeretném tudni, hogy hány kilométer hosszú lehet az Andrássy-út!

Sándor bácsi: Két kilométernél mintegy háromszáz méterrel hosszabb ez az Andrássy-út.

Dezső: Igy hát *másfél óra* mulva gyalogszerrel is eljuthatunk mi innen a Gellérthegyre; mert én nekem épen egy *fél óra* kell ahhoz, hogy a két kilométernél valamivel hosszabb Andrássy-úton végig menjek.

Sándor bácsi: Jól számítasz Dezső! Azonban én úgy gondoltam, hogy odamenet a *fele útat* társaskocsin tegyük meg; mert így hamarább is czélt érünk és a kis Juliska sem fárad ki a szokatlanul hosszú úton. Jertek tehát, szálljunk fel egy olyan kocsira, a mely elvisz bennünket a *lánczhídig!*

A miként a dolgot a gyermekek nagybátya előre kigondolta, úgy is lett. Néhány percz mulva már az *omnibuszon* ült a kis társaság.

Eleintén kisebb, egyemeletes, gyönyörü kis kertekkel körülvett *nyaraló házak* között haladt a társaskocsi, de aztán később, beljebb már hatalmas *háromemeletes* paloták közé ért. Az egész Andrássy-úton mindvégig csak úgy hemzsegett a sok ember, ló, kocsi. Volt mit nézniök a gyermekeknek.

Útközben Sándor bácsi aztán megmutogatta a két kisebb gyermeknek, Juliskának meg Elemérnek az Andrássy-út legnevezetesebb épületeit. Megtudták most, hogy melyik az *árvaház*, melyik az *opera szinház* és hogy melyik épületben tanítják ki a tanítónőket, s melyikben a *zenészeket* és a festő- meg a szoborfaragó művészeket. Dezső, a nagyobbik fiú pedig azt is megmondogatta testvéreinek, hogy mi a nevük az Andrássy-útba nyíló kisebb-nagyobb útczáknak.

Az Andrássy-úton végig haladván, kiért a társaskocsi a *Terézia-városból* és átvágott a *váczi-körúton* a *Lipót-városrészbe*. Itt a Lipót-városban aztán az *Erzsébet-sétatért*, meg a *József nádor* szobrával ékeskedő *József-tért* is érintette az omnibusz s végül a *fürdő-útczán* kijutott a Duna mentén fekvő díszes *Ferencz-József-térre*, a hová a Gellérthegy is szépen ellátszik.

A Ferencz-József-téren épen a *lánczhídfőnél* kiszállottak a gyermekek bátyjukkal együtt a társaskocsiból és a jó Sándor bácsi itt megmutogatta a kisebb gyermekeknek, hogy melyik az *akadémia palotája* és hogy merre épül az új országház! Dezső pedig azt magyarázgatta meg kisebb testvéreinek, hogy melyik ércz-szobor ábrázolja ott *Széchenyi István* grófot, melyik *Eötvös József bárót* és melyik *Deák Ferenczet*. Még azt is megtanulták itt Juliska meg Elemér, hogy miért emeltek ércz-szobrokat ezeknek a magyar hazafiaknak?

A kis kiránduló-társaság ezentúl aztán gyalog folytatta az útat. Átsiettek mindenekelőtt a pompás lánczhídon a *Duna jobb partján* elterülő városrészbe a szép *várhegy alá*. Innen pedig aztán átmentek az *alagúton* át a *Krisztina-városba*, a mely egy *völgyben* fekszik a *Széchenyi-hegy*, a várhegy és a *Gellérthegy* között.

A Krisztina-városból végre szerencsésen feljutottak a mi utasaink a szőlőkertek között szép menetelesen felemelkedő kocsi úton a Gellérthegy ormára.

A gyermekek bátyja sokkal rövidebb úton is felvezethette volna kis rokonait a Gellérthegyre. Nevezetesen a lánczhídon átérve a Duna jobb partján egyenesen *délnek* tarthattak volna és így csakhamar ott lehettek volna a Gellérthegy *lábánál*, a honnan a *Rudas-fürdő* mögül *sziklába vájt gyalogút kigyódzik fel* a Gellérthegy tetejéig.

Amde a jó Sándor bácsi azért vezette kis rokonait a *Krisztina-városon* keresztül, mert így közelebbről megnézhették a gyermekek a várhegy *nyugoti* oldalát, az *Ördögárok* nevű patakot s a mellette elterülő *Vérmezőt*, a nagy katona-kórházakat és a tanítóképző intézetet stb. Aztán meg végre ezen az úton haladva a gyermekek még azt is megláthatták, hogy milyen a *szüret* a budai hegyeken, mert épen az nap szüreteltek azon a vidéken mindenfelé.

S a gyermekek egy cseppet sem bánták, hogy bátyjuk a szőlőhegyen át vezette fel őket a Gellérthegyre, mert így útközben a frissen szűrt édes mustot is megízlelhették nagybátyjuk egyik ismerősénél.

Péterfy Sándor.

NŐNEVELÉSI SZEMLE.

A vallás és közokt. m. kir. miniszter a felsőbb leányiskolákban készítendő állandó tanmenetek és a megtartandó módszeres értekezletek tárgyában 1889. évi 37,320. sz. a. következő rendeletet intézett az illetékes kir. tanfelügyelőkhöz:

Mivel az állami felsőbb leányiskolák számára kiadott miniszteri tanterv csupán az irányadó szempontok s az elérendő czélok kijelölésére s az elvégzendő tananyag körvonalozására szorítkozik: a kellő sikerrel való tanítás pedig megkívánja, hogy a kiszabott tananyag feldolgozásában minden tantestület öntudatosan, előre megállapított terv szerint járjon el; s mivel a tanítás menetének részletes megállapítása az iskola eddigi tapasztalatainak és ismert szükségleteinek körültekintő figyelembevételével csakis az egyes tanítótestületek kebelében történhetik, a következőket rendelem:

I. Az iskola tanári testülete, tekintettel a helyi viszonyokra, saját eszközeire, különösen a használatban levő tankönyvekre s főképen az állami felsőbb leányiskolákban érvényben lévő tantervre, állandó tanítási menetet fog készíteni a folyó iskolaév közelebbi két hónapja alatt. Ezen tanítási menet osztályonként állapítandó meg, minden tantárgyra nézve — ideértve a vallástant is — külön-külön íven. A tantárgy czíme, a heti óraszám és tankönyv — olvasókönyv — megjelölése után a tananyag didaktikai egységet alkotó részletei szerint osztandó fel, s minden részlet után felemlítendő, hogy annak feldolgozására hány tanítási óra fog fordíttatni. — Tekintettel kell arra lenni, hogy a tananyag részletei arányosan és mértékkel oszoljanak meg az egész iskolai évre s az összetorlódásoknak s a tanulók megterhelésének eleje vétessék; továbbá, hogy tartalmuknál fogva rokon tárgyak tanításában a kínálkozó vonatkozások alkalmasan és összhangzóan hasznosíthatók legyenek úgy, hogy minden tanító saját tanításában a rokon szakok tananyagának egyes részleteire, mint már feldolgozottakra eredményesen hivatkozhassék.

Minden osztály minden tantárgyának anyagában a nagyobb egészet képező részek után azonnal kitüzendő az idő az összefoglaló ismétlésekre is, hogy úgy az ismétlés az év több részére oszoljék meg s ne sulyosodjék egész összeségében az év végére. Ezen felosztás azon előnynyel is jár, hogy az ismétlés a különböző tantárgyaknál, mivel részleteik különbözők, más és más időre fog esni s nem terheli meg évközben sem a tanulót. A tanítási menet tömören szövegezendő s módszertani kifejtéssel látandó el.

Az ily módon készítendő tanítási menet ugyan állandóságra számít, de azért korántsem akarom a tanítókat állandó egyformaságra kénysze-

ríteni, mivel a tanítás terén a tanító személyiségétől várom a legfőbb sikert. Ezért jogában álland minden tanítótestületnek, ha netalán új tapasztalatok, vagy új tankönyv behozatala módosítást tennének kívánatossá, minden év május havában a tanítási menetet megigazítani s ez iránt jóváhagyásom kinyerése végett hozzám fordúlni.

Megjegyzem azonban, hogy a már megállapított tanítási menet megváltoztatását csakis a tanítótestület jól megokolt előterjesztésére fogom megengedni. Különösen óhajtom, hogy nem eléggé indokolható tankönyvcserétől a tanítótestület tartózkodjék.

A felsőbb leányiskolák állandó tanítási meneteinek, valamint ezek esetleges módosításainak átvizsgálásával a kir. tanfelügyelőn kivül az iskolák felügyeletére kirendelt biztosomat biztam meg, miért is a tanmenetet márczius hó végéig, a későbbi években azokon teendő változtatások iránti jelentések május hó végeig két megegyező példányban — egy harmadik példány az iskolánál maradjon — a kir. tanfelügyelőkhöz küldendők, ki azokat esetleg felmerülő észrevételei kiséretében a miniszteri biztoshoz átteszi; utóbbi pedig végleges jóváhagyásra hozzám terjesztendi fel.

II. Az állandó tanmenetekkel használandó tankönyvek is megállapíttatván, megszüntetem a szervezet 74. §-a alapján kifejlődött azon gyakorlatot, hogy a használandó tankönyvek jegyzéke jóváhagyás végett évenként hozzám terjesztessék fel.

III. Minden iskolai évben szeptember, deczember és márczius hónapok első felében a rendes havi értekezleteken felül egy-egy módszeres értekezlet tartandó, melyen kitüzetnek a következő évharmadra a tárgyalandó olvasmányok és készítendő irásbeli dolgozatok, bejelentetnek a tanításban netalán előforduló hátramaradások s ezek megokoltatnak s intézkedés tétetik az akadályok elhárítására. Ezen módszeres értekezletek jegyzőkönyvei a fentebb jelzett úton hozzám felterjesztendők.

Reménylem, hogy a felsőbb leányiskolák tanítótestületei át vannak hatva azon meggyőződéstől, hogy közös munkában fáradoznak, s hogy minden egyes tanító buzgalmának eredménye társainak kiegészítő munkálkodásától van feltételezve. Ha nem tud minden egyes tagja a tanítótestületnek a közös czél érdekében, mind a tárgyak felfogásában, mind pedig a követendő tanítási menetre nézve önmegtagadással meghajolni a tanítótestület határozatai előtt, koczkára van téve a felsőbb leányiskolák magasztos czélja, melyet csakis a tanterv minden részletének harmonikus keresztülvitele mellett remélhetünk megközelíteni. A módszeres értekezletek feladata a tanítótestületben ezen közösség tudatát ápolni s épen azért elvárom az iskolák igazgatóitól, hogy ezen értekezleteket helyes irányzással és teljes gonddal fogják vezetni.

*

Szaktanfolyam a magyar gazdasszonyok számára. Ma, midőn a nők gazdasszonyi kiképzésére mind kevesebb és kevesebb gondot kezdenek fordítani, nagy jelentőséggel bír az alább következő hír, mely e képzésnek általunk is gyakran hangoztatott szükségességét élénk világításban tünteti föl.

Az országos magyar gazdasági-egyesület a földmivelési miniszteriumhoz kérvényt nyujtott be az általános gazdasági szakértelem emelése érdekében; nevezetes az, hogy javaslatai között első sorban a nők *gazd-*

asszonyi kiképzését hangoztatja. A kérvénynek erre vonatkozó szövege a következő: «Nagyméltóságod előtt mindenesetre tudva van az a fontos szerep, a melyet különösen a kisbirtokosoknál a nőknek a vagyonosodás terén betölteni kell. A háztartás, a baromfitenyésztés, a gyümölcs- és zöldségtermelés, a házi ipar különféle nemei mind oly foglalkozások, a melyek népünk női által a mostaninál nagyobb mértékben és szakavatottabban gyakorolva, kiszámíthatatlanúl hozzá járulnának kisbirtokosságunk jólétének emeléséhez. Minálunk azonban a gazdasszonyok gazdasági kiképzésének még csak alig halvány jeleit láthatjuk. Esedezünk tehát nagyméltóságodhoz, hogy bölcs figyelmét e térre irányozva, módot találni szíveskedjék, egyrészt esetleg a német és franczia mintára szervezett *gazdasszonyképző iskolák* felállítására, másrészt ilyen *szaktanfolyamoknak* minél gyakrabban és az ország minél több helyén való megtartására.»

*

A tanítók és tanítónők fizetése Francziaországban. A «Polgári Iskola» után közöljük a következő érdekes adatokat: Francziaországban a tanítói személyzetre vonatkozólag az 1889 jul. havában hozott törvény következőképen intézkedik: A tanítók és tanítónők ideiglenesekre és véglegesítettekre osztatnak, az ideiglenesek a létszám 20%-át teszik. A *véglegesített* tanítói személyzet öt osztályba van beosztva. A fizetési fokok ehez képest 1000, 1200, 1500, 1800 és 2000 frankban vannak megállapítva a tanítók és 1000, 1200, 1400, 1500 és 1600 frcban a tanítónők részére. Oly tanerők, kik több mint két osztályú iskola vezetésével vannak megbízva 200 frc többletet kapnak; ezen többlet 400 frcra emelkedik, ha az iskola négynél több osztályú. Az olyan iskoláknál, melyekhez polgári iskolai osztály van mint *kiegészítő* osztály csatolva, az ezen osztály vezetői 200 frc többletet kapnak. Ezen illetményeken kívül joguk van a kinevezett tanítóknak és tanítónőknek *lakásra*, (vagy lakásbérre) és *helyipótlékra*. *Az ideiglenes* tanítók és tanítónők 800 frc fizetést, lakást, vagy megfelelő lakásbért és helyipótlékot kapnak.

A polgári iskolai igazgatók és igazgatónők illetményei ugyancsak öt osztályba osztva, következőképen vannak meghatározva, 1800, 2000, 2200, 2500, 2800 frc, ezenkívül a helyipótlék, lakás, vagy lakásbér. *A polg. isk. tanítók és tanítónők* fizetése osztályok szerint 1100, 1300, 1600, 1800 és 2100 frc, ezenkívül a megfelelő helyipótlék, lakás, vagy lakásbér. *A képezdei tanárok* fizetése a következő: *férfitanár:* 2400, 2600, 2800, 3100, 3400 frc, *tanítónő:* 2200, 2400, 2600, 2800, 3000 frc. A tanítóképezdei *igazgatók* fizetése 3500—5500-ra 500 frcnyi különbséggel emelkedik, az *igazgatónőké* pedig 3000—5000-ig emelkedik, osztályonként 500 frc. különbözettel. Az elemi iskolai felügyelők és felügyelőnők fizetése egyenlő a képezdei igazgatónők fizetésével.

Valamennyi kinevezett tanító és tanítónő *helyipótlékot* élvez, mely a lakosság számához mérten a polg. isk. tanítók és tanítónők és a képezdei tanárok és tanítónőkre nézve 100 frctól (1000 lakossal bíró helyen) 2000 frcig (Párisban) emelkedik. A véglegesített elemi iskolai tanítók és tanítónők e helyi pótlékoknak *felét*, az ideiglenesek egy *negyedét* kapják. Azon igazgatók, igazgatónők, tanítók és tanítónők, kik képezdei tanári oklevél birtokában vannak 500 frc személyes pótlékot kapnak. A tanítók és tanítónők az 5-ik és 4-ik osztályból magasabb fizetéses osztályba csak 5 évi szolgálat után léphetnek elő; a 2. és 1. fokozatba csak azok léphet-

nek elő, kik magasabb képesítést mutathatnak fel, és előbb 3 évig a közvetlen alsóbb fizetési fokozatban voltak. Az előléptetés *áthelyezés nélkül* történik az osztályok üres helyeihez mérten.

*

Magyarosításért kitüntetett óvónők. Az országos magyar iskolaegylet több óvónőt elismerésével jutalmazott azon rendkívüli sikerekért, melyet a nem magyarajku kisdedek körében a magyar nyelv tanítása terén felmutattak. Az elismeréssel kitüntetett óvónők névszerint a következők: Czebányi Mária és Khély Hermina Budafokon, Zámbelly Etelka Nagy-Tétényben, Simon Bertalanné Forray Irma, Bogosichné Kormund Mária Soroksáron, Nagy Irma Szigetszentmártonban, Vespasianné Mayer Amália Visegrádon és Mayer Anna Vörösváron.

*

A nőnevelés Magyarországon. E czím alatt polemikus czikket közöl a «Nemzet» decz. 19-iki száma, melyben számszerű adatokkal bizonyítja, hogy hazánkban a nőnevelés ügye az utóbbi években emelkedett. Mivel mai füzetünk egyik czikke részletesen foglalkozik az idevonatkozó adatokkal, e helyütt csak utalunk a «Nemzet» fentemlített közleményére.

*

A fiu- és leányiskolai oktatás különbözőségével foglalkozik a «Prot. Néptanító» decz. 14-iki számában Kiss Gábor tanító. Kiemeli, hogy különbözőknek kellene lenni a tan- és olvasókönyveknek a fiuk és leányok foglalkozására és életmódjára való tekintettel, példákat is hoz fel arra, hogy milyen olvasmányok milyen tulajdonságok fejlesztésére alkalmasak. Helyszüke miatt itt csak felemlítjük.

*

A «Mária-Dorothea egyesület» tanítónői szakosztálya decz. hó folyamán csekély látogatottságu ülést tartott, melyen Tóth József pestmegyei tanfelügyelő is megjelent. Felolvastatott *Décsey Janka* mármaros-szigeti felsőbb leányiskolai igazgatónő nagyobb tanulmánya «Az internatusi nevelésről» és *Tattay Irén* szombathelyi tanítónőtől egy kis töredék, mutatványul azon ifjúsági iratból, melyet nevezett tanítónő a «Mária Dorothea» egylet részére írni szándékozik. Az értekezlet a szép ajánlatot köszönettel fogadta s az egyesület kiadásában és javára megjelenő munka megírására Tattay Irén k. a.-t felkérni határozta.

IRODALOM.

MAGYAR OLVASÓKÖNYV az elemi népiskolák II., III. és IV. osztálya számára. Szerkesztették *Vass Mátyás*, *Irmei Ferencz* és *Pósa Lajos*. Ára kötve 28, 35, 45 kr.

Ide s tova az elemi tanítás pedagogusainak nehezére fog esni a használandó olvasókönyv megválasztása, oly gyorsan követik egymást ezen a téren az új, a modern tanítási rendszernek megfelelő művecskék. A helyett, hogy be kellene érniök régies, s főképen a magyar szellemet nélkülöző olvasókönyvekkel, — mint ifjúkorát élő tankönyvirodalmunk mellett nem is olyan régen, — újak állanak rendelkezésükre, melyek, ha vannak is apróbb-nagyobb hibáik, de mégis azzal a biztos tudattal adhatók a gyermekek kezébe, hogy azoktól értelmük, kedélyük és szívük csak nemesedhetik.

Ilyenek az előttem fekvő kis könyvek, Vass, Irmei és Pósa olvasókönyvei. S minthogy olvasásukkor először is jó tulajdonaik hizelgik be magukat az olvasónál, először is azokról fogok megemlékezni.

E könyvek, melyek érdekes *meséket*, tanulságos *olvasmányokat* és válogatott *verseket* tartalmaznak, az első laptól, az utolsóig olyan töröl-metszett magyarsággal vannak írva, hogy a tankönyvek szokott sablonszerű irálya után szinte jól esik az olvasónak. Ha pedig *gyermek* az illető olvasó, bizonyára legnagyobb érdeklődéssel kíséri az egyes meséket, s ropogtatja a könnyen megtanulható verseket, a melyeknek egy — kivált a II. osztálynak szánt kötetben tekintélyes — részéről elég annyit mondanunk, hogy azok Pósa Lajos ismert hivatott tollából kerültek ki, a többiek részint legelső magyar költők verseiből vannak kiválogatva, részint pedig egyenesen a forrásból, a népköltészetből vannak merítve.

Úgy a versek, — melyekre, igen helyesen, nagy súly van fektetve, — mint a prózai olvasmányok, főleg a magyar népélettel foglalkoznak. Ez utóbbiak nagy része is nevesebb íróink művei s legjobb folyóiratainknak a népéletre vonatkozó czikkei után készültek.

Még egy elvitázhatlan érdeme van e könyvecskéknek: nagy súly van fektetve bennük a nemzeti érzület s a hazaszeretet felköltésére és ápolására. Az olvasmányoknak — a történelmieknek főkép — minden sora azzal a czélzattal van írva, hogy a magyar gyermek tanuljon büszke lenni őseire, hazájára és arra, hogy ő magyar!

De ha mindezen, s több más jó tulajdonok kétségtelenné teszik, hogy e könyvecskék elemi iskolába járó gyermekeknek érdekes és tanulságos *olvasmányúl* szolgálhatnak, az még nem bizonyos, hogy mint iskolai *olvasókönyvek* is teljesen megütik a mértéket. Mert eltekintve attól, hogy a sokszor 6—8 oldalra terjedő olvasmányokkal a folyékonyan olvasni nem tudó gyermekeknél nehezen boldogúl a tanító, továbbá attól, hogy egyikmásik ilyen túlhosszú olvasmány talán más, szintén szükséges elől foglalja el a tért: egy tulajdonsága van e könyveknek, mely mint általánosan használandó tankönyvnek hátrányára lehet, s ez: bizonyos tekintetben feltűnő *egyoldalúsága*. Félek, tudniillik, hogy míg a falusi, tanyai iskolák növendékei érdeklődéssel és sok tanulsággal olvashatják végig a népéletről, szokásokról szóló olvasmányokat, addig a városi gyermekek mihamar megunnák oly élet, szokások, viselet stb. leírását, melyek előttük egészen ismeretlenek, s melynek tájszólásait előbb meg kell tanúlniok, hogy megérthessék. A városban lakó emberekről, azok életmódjáról és foglalkozásáról alig találunk ezen olvasókönyvekben nehány sort.

Sőt a II. osztálynak szánt kötetecske még tovább megy: az egyenesen csakis az Alföld térségein lakó, *földmívelő* paraszt embert ismeri el *magyar embernek*, mert mikor a magyar ember életmódjáról, háztájáról beszél, csakis ennek munkálkodását, szokásait stb. írja le, annak speciális kifejezéseivel. A többi kötetekben, igaz, találunk némi említést a Kárpátokról, Erdélyről s — a Tisza mellett a Dunáról is.

Lehet, hogy a könyvek szerkesztői azon elvet tartották szem előtt, hogy más könyv kell az alföldi, más a felvidéki gyermekek számára, más a falusi és más a városi iskolák növendékeinek. Ebben sok igazuk lehet. Sőt én még tovább megyek, a mennyiben sokszor csodálkoztam már azon, hogy az avval foglalkozók miért nem írnak külön olvasókönyvet elemi *fiu- és leányiskolák* számára? Lényegükben ugyanazok lehetnének e könyvek, de a felesleges dolgok kihagyása s helyette kiválóan az egyik nemnek szükséges dolgok beletoldása csak hasznára lehetne mind a kettőnek. S ha ily speciális czélzattal készültek a szóban levő olvasókönyvek is, úgy az egyoldalúság vádja elesik, mert e könyvecskék czéljuknak az alföldi iskolákban egészen jól megfelelhetnek; mindenesetre pedig kellemes és tanulságos olvasmányúl szolgálhatnak olvasgatni szerető gyermekek számára. *B. M.*

*

A MAGYAR NEMZET TÖRTÉNETE az elemi népiskolák V. és VI. osztálya számára. Irta *Sebestyén Gyula*. Budapest, Méhner Vilmos kiadása, 112 lap, ára kemény kötésben 32 kr.

Sebestyén Gyula a múlt évben írta meg a magyar nemzet történetét a felsőbb és polgári leányiskolák számára, melyet utóbb a polgári

fiúiskolák és a középiskolák használatára is átdolgozott. Ugyan ő most az elemi iskolák V. és VI. osztálya számára irt megfelelő módszerrel és előadásban kézikönyvet. Bővebb ismertetés helyett közöljük e helyütt egyszerűen a szerző előszavát, mely a következő:

«A miniszteri tanterv értelmében, mind az V., mind a VI. elemi népiskolai osztály történettanításának tárgya: *a magyar nemzet története, kapcsolatban* — a mennyire a tanítás e fokán lehetséges és tanácsos — *a világtörténeti eseményekkel.* Az V. osztály életrajzi képekben, a VI. osztály már összefüggő előadásban veszi át a megszabott tananyagot.

Könyvemben mind a két osztály tanítási anyagát egybefoglaltam. Könyvem a maga teljességében, bizonyos fokig, összefüggő elbeszélése a magyar nemzet történetének s mint ilyen igyekezik megfelelni a VI. osztály kívánalmainak; — azonban munkámnak mind tervezésében, mind megírásában gondot fordítottam rá, hogy az V. osztály tanítási anyaga mint magában is megálló, kerek egész foglaljon helyet a szövegben s abból mintegy kiemelhető legyen. Hogy e tekintetben a tanítónak kezére járjak, az V. osztálynak szánt sorközi fejezetkék számát, megkülönböztetésül a többitől, vastagabb — kövér — számjegyekkel nyomattam. Azt hiszem, hogy az így megjelölt életrajzi képekben nem léptem át azokat a határokat, a melyeket az V. osztálybeli növendék felfogása és a történettanításra fordítható idő elém állítottak; az által pedig, hogy könyvemben ez az anyag — szövege szerint is — csupán ismétlés a VI. osztálybeli növendékre nézve, ez utóbbinak munkáját tetemesen megkönyítettem.

Könyvem nehány lappal bár terjedelmesebb a hasonló czélra szánt s közkézen forgó munkáknál; de azt hiszem, még mindig nem oly terjedelmes, a milyennek lennie kellene, hogy a tanulónak — a szó szoros értelmében — *olvasókönyvévé* válhassék. A rövidségre való túlzott törekvés nagy áldozatokat követel s gyakran koczkára teszi az ily könyvecskék minden sikerét. Az egyik szerző — hogy könyve rövid lehessen — kerül minden részletezést s beéri általános mondatokkal, tehát legfölebb hangulatot kelt, de az ismereteket nem gyarapítja; a másik meg egészen a részletekhez tapad, az ismeretekből talán kelleténél is többet ád, de nem hat a lélekre. Én legjobb tehetségem szerint tartózkodtam e végletektől s mindenekfölött arra törekedtem, hogy könyvemnek ne csak teste legyen, hanem lelke is, s ez a lélek az elbeszélésnek minden sorában nyilatkozzék. Különben a mennyivel könyvem terjedelmesebbé vált egyik-másik pályatársánál, az legnagyobb részt a legújabb kor történetére esik s ezért, azt hiszem, velük szemben nem érhet vád.

Bizalommal várom bírálóim ítéletét és az iskolai tapasztalat eredményét, s nagy örömömre fog szolgálni, ha azt látom belőlük, hogy jószándéku törekvéseim nem tévesztették el czéljukat.»

A következő aláírási felhivást vettük: «**A Neveléstudomány Kézikönyve**» czímmel mintegy húsz évi tanulmányaim egy részét ezennel sajtó alá adom. Főleg két ok sarkalt művem közzétételére: egyik az, hogy közoktatásunknak sok nevezetes kérdése van, melyekkel a legújabban fölébredt nemzeti öntudat még nem vetett számot, s melyeknek helyes megoldása mélyen belevág nemzeti fejlődésünk menetébe. Ily kérdések, hogy csak nehányat említsek: a nemzeti nevelés feladata és eszközei; liberalismus és utilitarismus a nevelésben; a természettudományi és irodalmi tanúlmányok mívelő hatásának méltatása és helye a nevelésben; az újkori és ó-class. nyelvek és irodalmak viszonya egymáshoz! az anyanyelv mellett egy vagy több idegen nyelv tanulásának káros vagy megengedhető volta a gyermekkorban; az ifjuság nemzeti vagy külföldi olvasmányai; a játék szerepe az ifjú nemzedék értelmi, erkölcsi és testi nevelésében; a játék, athletika és torna viszonya egymáshoz, a testi és szellemi munka egyensúlya, az æsthetikai, erkölcsi és vallásos nevelés feladatai és eszközei, stb. Mind eme fontos kérdések közül eddigelé alig került egy-kettő szőnyegre, s így nem csoda, ha felőlük a tanári karokban nagy a nézeteltérés és ingadozás, az iskolavezető társadalmi körökben pedig nagymértékü a tájékozatlanság. Művemben ezeket a kérdéseket kívánom első sorban oly világításba helyezni, hogy a róluk való nézetek tisztulását, és a lehetőleg alapos tájékozódást elősegítsem, mert meg vagyok győződve, hogy helyes megoldásuktól függ a jövő nemzedékek testi és erkölcsi értéke.

Egy más, igen fontos motivum is ösztönzött művem kiadására. Hazánkban a nevelés kérdéseit taglaló művek kevés kivétellel dogmatikus német írók műveinek a fordításai vagy körülírásai, s olvasásuk közben gyakran úgy tetszik, mintha nem is a közöttünk élő gyermekekről volna szó, hanem valahol a magasban, ideg és izomrendszer nélkül, ætherrel táplálkozó középlényekről. A szerzők, dogmáik trónjára ülve, mintegy azt várják, hogy a gyermeki természet hozzájuk alkalmazkodjék, s naiv várakozásukban elszalasztják a megfigyelésre kinálkozó legszebb pillanatokat. Én egészen más úton járok. Bevezetem az olvasót a gyermek lelki világának kellő közepébe, s részint a saját gyermekeim fejlődéséről följegyzett megfigyeléseimet, részint pedig az e részben aránylag gazdag angol és franczia idevágó monografiákat s nehány olasz és német szakférfi észleleteit fölhasználva, nyomról-nyomra kisérem az ifjú lélek fejlődésmenetét, s mindenütt alkalmat adok rá az olvasónak, hogy saját idevágó tapasztalaival helyeselje vagy esetleg kiigazítsa a mondottakat, de mindenesetre mintegy felhíva érezze magát, hogy a szóban forgó kérdésekre nézve gondolkodóba essék és átlássa, hogy az ifjú lélek tüneményeinek megfigyelése nemcsak kötelesség, hanem a legnemesebb foglalkozások egyike.

Fentemlített észrevételeim gondolatmenetét talán legjobban megmagyarázzák művem tartalmának fejezet-czímei, melyek a következők:

ELSŐ SZAKASZ: *A nevelés általában.* A nevelés és az ember. A nevelés és erkölcsi természetünk. Nevelés és a nevelés-tudomány. Nevelés és a család. (A régi és az újkori család.) Nevelés és a psych. öröklés. Nevelés és a társadalom. Nevelés és nemzeti társadalom. A nemzeti nevelés és eszközei.

A nevelési irányzatok. (Utilitarismus és liberalismus.) A nevelés czélja és felosztása.

MÁSODIK SZAKASZ: *A test nevelése.* A testi nevelés történelme. Levegő. Víz. Táplálkozás. Ruházat. Mozgás. A mozgás feltételei. A testgyakorlatok élettana. A testgyakorlatok eredményei. Az idegrendszer a testgyakorlatokban. A játék. Athletikai játékok és gyakorlatok. Játék, athlétika és torna. Pihenés és alvás. A test erkölcsi tisztasága.

HARMADIK SZAKASZ: *Értelmi nevelés.* Az értelem nevelése általában. Az érzékek és a megfigyelés. A figyelem és nevelése. Az emlékezet és nevelése. A képzelet és nevelése. Nevelés a gondolkodásra. (Fogalom és szó. Itélet és okoskodás. Beszéd és gondolkodás.) A tantárgyak. (Irodalom és történelem; a természettudomány és mathesis mívelő hatása s helye a nevelésben. Anya-nyelv, s az ó-klass. és újkori nyelvek. Idegen nyelvek tanulása.) Az olvasmányok. (Nemzeti és idegen irodalmi klass. olvasmányok.) Az elme egészségtana.

NEGYEDIK SZAKASZ: *A szív (érzelmek) és az erkölcsi nevelés.* Az érzelmek általában. Az emocziók. A rokonszenv és mívelése. (A rokonszenv erényei.) Az æsthetikai érzet és nevelése. (Dal, zene, rajz, költészet és irodalom.) Az erkölcsi érzet és nevelése. A természetes reakcziók rendszere (Rousseau. Spenczer) és hiányai. A vallásos érzet és nevelése.

ÖTÖDIK SZAKASZ: *A jellem nevelése.* Az akarat és az érzelmek. Az akarat és a cselekvés. A hajlamok és vágyak. A megszokások. (Habitus.) A motivumok sorozata. (Az akarat erényei.) A fegyelem. (A rend.) A verseny. A jutalom és büntetés nevelő hatása. Befejezés.

Talán fölösleges említenem, hogy a tárgyalásban folyvást szem előtt tartottam hazai viszonyainkat, s hogy a fontosabb kérdések mögé történelmi háttért is állítottam; az előadásban pedig arra törekedtem, hogy művemet ne csak a szakember, hanem mindenki, ki a mívelt czímre igényt tart, könnyedén olvashassa.

A nevelés-tudomány kézikönyve mintegy 36—38 nagy 8.-r. íven jövő 1890. év márczius havában jelenik meg. A mű díszes kiállítását Ajtai K. Albert jó hirnevű nyomdája vállalta el. A könyv előfizetési ára 4 frt, bolti ára jóval magasabb lesz.

Az aláírási íveket kérem nevemre czímezve 1890. február 20-áig beküldeni. Kolozsvártt, 1889. deczember hava. *Felméri Lajos.*

Eme nagyfontosságúnak igérkező neveléstudományi munkából folyóiratunk jelen számában érdekes mutatványt közlünk, mely azt hiszszük minden ajánlgatásnál ékesebben szólón keltheti fel olvasóink figyelmét a márczius hóban megjelenő munka iránt.

Előfizetési felhívást bocsátott ki Bányai Jakab néptanító, Diesterweg «Wegweiserjá»-nak fordítója és kiadója «*Diesterweg útmutatójának általános réssére*», mely önmagában kerek egészet képez. A kötet terjedelme 15—16 ív, előfizetési ára 2 frt. Az előfizetési pénzt fordító nevére január 31-ig kell *Nagy-Becskerekre* küldeni.

— **Kérelem.** A *Drodtleff Rudolf* kiadásában megjelenő s általam szerkesztett «Pædagogiai zsebnaptár» jövő évi (5-dik) évfolyamába a közép- és alsófokú kereskedelmi és ipariskoláknak, továbbá a felső népiskoláknak, az állami és községi elemi népiskoláknak s az azokban működő isk. igazgatóknak névjegyzékét is felvenni szándékozván, tisztelettel kérem a nevezett intézetek igazgatóit, illetőleg vezető-tanítóit, hogy neveiket s az intézet czímét és jellegét 1890. évi január 30-áig velem közölni sziveskedjenek, hogy így naptáram tanügyi katalogusát minél tökéletesebbé tehessem. A díszes kiállításu naptár ára a katalogus kibővítése után is 60 kr. marad. Pozsony, 1889. nov. 30. *Orbók Mór.*